

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA AYINTAP

*Doç. Dr. Hale ŞIVGIN**

GİRİŞ

19. Yüzyılın ilk yarısında önce Maraş'a (Zülkadriye Eyaleti'ne) daha sonra Halep Eyaletine bağlanan Ayıntap şehrinin durumuna geçmeden önce bu sırada Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç ve dış olayları özetlemek gerekir. Çünkü bu olayların Antep bölgesine nasıl yansıdığını, devletin aldığı siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kararların bu bölgede nasıl uygulandığını anlamak için önce Osmanlı Devleti'nin genel durumuna bakmak gerekir.

1789 yılında 3. Selim tahta geçtiği zaman Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile savaş halinde bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın sonundan itibaren girdiği gerileme süreci 19. yüzyılda hızlanarak devam etmekteydi. Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya ile girdiği savaştan yenik çıktı. Avusturya ile 1791'de Zıştovi Rusya ile de Yaş barışını imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'ni daha kötü durumlara düşmekten Fransız ihtilali kurtardı. Çünkü ihtilalin patlak vermesinden sonra Avusturya'da pek çok iç isyan ve karışıklıklar başlamıştı. Ayrıca ihtilalin aldığı renk Avrupa'nın krallık hükümetlerini ürkütmüştü. İngiliz elçisinin de tavsiyeleriyle barışa yanaşıldı.¹

Zıştovi antlaşmasıyla sona eren Osmanlı - Avusturya savaşı bu iki devlet arasındaki son savaşı. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi ve düşmanı Rusya olacaktı. Osmanlı Dev-

1. BERKES Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978, s. 87

leti'nin sınırları içinde bulunan, özellikle Balkanlar'da yaşayan Slav unsuru Rusya'nın yardımı ve kışkırtması ile milli davalarını başarıya ulaştırma gayreti içerisinde girmişlerdi. Aynı Osmanlı Devleti gibi sınırları içinde Slav unsurları barındıran Avusturya'da Rusya tarafından tehdit ediliyordu. Bu bakımdan bundan sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya siyasi bir kader birliği içerisinde olacaklardı.² Rusya ile Osmanlı Devleti ise bu tarihten sonra da sürekli savaşmışlar ve bu savaşlar 19. yüzyıl Avrupa tarihinin neredeyse ana konusu haline gelmişti³.

Osmanlı Devleti'nin bu savaşlarda gösterdiği başarısızlık Osmanlı Devlet adamlarında köklü bir ıslahat yapılması ve bunun da askerden başlaması gerektiği fikrini uyandırmıştı⁴. 3. Selim devletin durumunun her yönden ıslaha muhtaç olduğunu görerek baştan sona herşeyi yenilemeye özellikle de yeni ve nizamlı bir ordu kurulmasına kesin olarak karar vermişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin idari yapısı da bozuktur. Bozuk olan bir idari kadro düzenli bir yapıyı idare edemezdi. Onun için ordunun yenileştirilmesi yanında mülkiye işlerinin de yenileştirilmesi gereği vardı. Osmanlı Devleti'nin her dairesinde esaslı ıslahat yapma zorunluluğu belirlemiştir⁵. 3. Selim bunu çok iyi anlamıştı. Fakat yapmak istediği şey gerçekten çok güçtü. Yeniçeri Ocağı yanında Avrupa tarzında eğitilecek ve düzenlenecek yeni bir ordunun kurulmasına ve ordunun diğer teknik sınıflarının çağdaştırılmasına karar verilmişti. Bu arada yeniçeri ocaklarının da mümkün olduğu kadar ıslah edilmesine çalışılacaktı. Yeniçeri ocağının ıslahı için getirilen tedbirler geniş bir zümrenin hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Yeniçeriliği sustürmek için bu ocağı sırf maaş almak için ya da halka zulmedip eşkiyalık yapmak için kullanan ve yeniçerilikle ilgisi olmayan kişiler yeniçerilerin Nizam-ı Cedid'e karşı kışkırtılmasında birinci derecede rol oynadılar. Ayrıca donanma işleri de ele alındı. Birçok yenilikler yapılarak yeni bir filo meydana getirildi.⁶

2. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, IRCICA, s.71

3. SANDER Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Ankara 1993, s.129

4. KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983, cV, s. 21

5. AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1966, c VI, s 7

6. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi. Ay Es. s. 74

İmparatorluk bünyesindeki eyaletlerde de büyük bir başıbozukluk ve karışıklık yaşanıyordu. Buralardaki yöneticiler çoğu zaman yetkilerini kötüye kullanıyorlardı. Bu durumun önlenmesi için Anadolu ve Rumeli'deki eyaletler yeniden düzenlendi. Buralara güvenilir ve tecrübeli yöneticiler atanmasına dikkat edildi. Kadıların görevlerini tam olarak yapmaları ve halktan fazla para talep etmemeleri sağlanmaya çalışıldı. Tımar ve zeamet usülleri yeniden düzenlendi. Bu dönemde yapılan en önemli yeniliklerden birisi de ilk defa Avrupa başkentlerinde daimi büyükelçilikler açılmasıydı. İlk defa Yusuf Agah Efendi 1793'te Londra'ya gönderildi. Bir kaç yıl sonra da dört büyük başkentte büyükelçilikler açıldı.⁷ Bu Osmanlı Devleti'nin artık batılı diplomasi usüllerini kabul etmeye başlamasının bir göstergesiydi.⁸

Nizam-ı Cedid reformlarının uygulanmaya çalışıldığı sırada Devletin birçok bölgesi anarşi içinde idi. Anadolu ve Rumeli'de asi ayanlar zaman zaman yarı bağımsız devletçikler kurdular. Arap yarımadasında Vehhabilik hareketi, Akka'da Cezar Ahmet Paşa, Akdeniz'de Rum, Balkanlar'da Sırp başkaldırma olayları Vidin'de Paspanoğlu ve Pazvandoğlu⁹. Ruscuk'ta Tirsinikli oğlu, Edirne'de Dağdeviren oğlu ve daha birçok dağlı eşkiyası problemi mevcuttu¹⁰. Çıkan bu iç isyanlar¹¹ ve savaşlar yapılmak istenilen bu reformların başarısız kalmasında bu reformları yürüten kadroların yetersizliği kadar önemli bir etkendi. İç isyanlar merkezi otoriteyi oldukça zayıflatmıştı. Sırp ve Karadağlılar Ruslar'ın kışkırtmasıyla istiklal davası güdüyorlardı. Mısır'da valiler ve Kölemenler arasında süreklili bir çekişime yaşanıyordu. Anadolu'da çeşitli mütegalibe tipleri ortaya çıkmıştı. Devlet bu sırada böylesine güç şartlar içerisindeydi¹².

7. FINDLEY Carter V, Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, İstanbul 1994, s.109

8. SANDER, Ay Es. s.195

9. Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908, İstanbul 1992, s.80

10. KARAL, Ay Es, s. 78

11. ÖZKAYA YÜCEL, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları 1791-1808 Ankara 1985

12. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Ay Es. s. 76

Devlet bu iç isyanlarla uğraştığı bir sırada Fransa ansızın 1798'de Mısır'a saldırdı. Mısır Krallık zamanından beri Fransa'nın göz diktiği bir yerdi.¹³ Napolyon kolaylıkla Mısır'ı ele geçirdi. Kahire'deki Fransız konsolosu Magallon 1796'dan beri bu ülkenin işgal edilmesini kolay bir iş olarak salık vermekteydi. Fransa Antiller'deki kaybını Mısır'ı ele geçirerek telafi etmek istiyordu. Talleyran tarafından verilen bir konferansta " Yeni sömürgelerden bugünkü şartlar içinde elde edilecek kazançlar üstüne deneme" adı altında bu tema ele alınıp işlendi¹⁴. Fransız donanması 6 Haziran 1798'de Malta'yı aldı. 23 Temmuzda Kahire'ye girdi. Fakat 1 Ağustos 1798'de bir İngiliz donanması Ebuhrir'da Fransız donanmasına ani bir baskın yaparak bu donanmayı perişan etti.¹⁵ İnkılapçı Fransa sömürgecilik fikrinden vazgeçmiş değildi. İngiltere Fransa'nın Mısır'a saldırmasından sonra Hindistan yolunun tehlikede olduğunu görerek Süveyş yolunun ne kadar önemli olduğunu farkettiler. Önce Osmanlı Devleti sonra da Rusya endişeye düştüler. Böylece Osmanlı Devleti - Rusya ve Osmanlı Devleti - İngiltere arasında Fransa'ya karşı ittifaklar kuruldu. 23 Kasım 1798'de Ruslarla, 5 Ocak 1799'da İngilizlerle ve ayrıca 21 Ocak 1799'da da iki sicilya krallığı ile Osmanlı Devleti arasında Fransa'ya karşı ittifaklar yapıldı. Osmanlı Devleti Fransa'yı tek başına Mısır'dan çıkaracak güce sahip olmadığı için bu ittifakları yapmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti 9 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etti.¹⁶ Rusya Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifaka dayanarak ilk defa boğazlardan geçti.¹⁷ Yedi Yunan adasını ele geçirdi.¹⁸ İngiltere ise bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü politikasını gütmeye başladı. Osmanlı Devleti ilk defa bu ittifaklar ile devletler arası münasebetlerde ittifaklar sistemine girdi.¹⁹ Osmanlı Devleti ayrıca bundan böyle tek başına topraklarını koruyamayacağını devletler arası bir muvazene siyaseti güderek ayakta kalacağını anlamıştı.

13. Tarih-i Cevdet, c VI, s. 392

14. Soboul Albert, Fransız İnkılabı Tarihi, İstanbul 1969, s. 597

15. Ay Es, s. 598

16. Ay Es, s. 599

17. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Ay Es, s. 77

18. SOBOUL, Ay Es, s. 600

19. KARAL, Ay Es, s. 34

Osmanlı devleti İngilizler'in yardımıyla Fransızlar'ı Mısır'da başarısızlığa uğratmıştı. Burada bir çıkmaz içine giren Bonapart şubat 1799'da Suriye'ye saldırdı. Akka'ya 700 kadar Nizam-ı Cedid askeri gönderilmişti.²⁰ Akka Savaşında Napolyon yenilgiye uğradı. Bu Napolyon'un ilk yenilgisiydi. 20 Mayıs'ta Mısır'a çekilme emrini verdi. Mısır davasını kaybettiğine hükmeden Napolyon ordunun kumandasını Kleber'e bırakarak gizlice Ağustos ayında Mısır'dan ayrıldı.²¹

30 Ağustos 1801 de imzalanan mütareke ile Fransızlar çekilmeyi kabul ettiler. Mısır bu suretle tekrar Osmanlı Devleti'ne katıldı.²² Ancak Osmanlı Devleti için şimdi de müttefikleri tehlikeli olmaya başlamıştı. Rusya'ya boğazlarda sağlanan üstünlük Hindistan yolunun güvenliği açısından en çok İngiltere'yi ilgilendiriyordu ve İngiltere bu tarihten sonra boğazların kapalılığı ilkesine bağlanarak bu durumu uluslararası bir yükümlülük haline getirmeye çalışmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin başına tüm yüzyıl sürmek üzere bir de boğazlar sorunu çıkmış oluyordu. Oysa bu zamana kadar boğazlar konusunda uluslararası bir antlaşma imzalanmadığı gibi burası tamamıyla Osmanlı Devleti'nin tasarrufuna bırakılmıştı.²³

İngiltere'nin Mısır'a yerleşmek istemesi, Rusya'nın Yunan adalarında ve Mora'da hristiyan tabayı kışkırtması ve boğazlardan geçiş haklarını kalıcı bir statüye sokmak istemesi Osmanlı Devleti'nin biran önce Fransa ile Mısır'ın işgalinden sonra bozulan durumu düzeltmesini gerekli kılmaktaydı. 25 Temmuz 1802'de yapılan Paris antlaşmasıyla Mısır işgalinden doğan Osmanlı-Fransız düşmanlığı sona ermiş oluyordu.²⁴

Fransızlar ile savaşmak üzere Mısır'a gönderilen askerler arasında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'da bulunuyordu. M. Ali Paşa bu

20. Tarih-i Cevdet, Ay Es, s. 474

21. SOBOUL, Ay Es, s. 614

22. KARAL, Ay Es, s. 42

23. SANDER, Ay Es, s. 171

24. SOYSAL İsmail, Fransız İhtilali ve Türk - Fransız Diplomasi Münasebetleri, 1789 - 1802, ANKARA 1964, s. 328

radaki karışıklıklardan yararlanarak, kısa zamanda Mısır'daki siyasi otorite boşluğunu adım adım doldurarak sonunda kendisini Mısır'a vali olarak tayin ettirmeye muvaffak olmuştu. (1805) M. Ali Paşa'nın tarih sahnesine çıkması kapanan Mısır meselesinin ileride daha tehlikeli ve geniş boyutlarda patlak vermesine yol açacaktı.²⁵

Osmanlı Devleti büyük tehlike olarak gördüğü Rusya'yı ancak Fransa'nın durdurabileceğini düşünüyordu. Fransa'nın Avrupa'da kendisine karşı kurulan ittifaklar karşısında kazandığı başarılar Osmanlı Devleti'nin dış politikasının yeniden Fransa tarafına dönmesine sebep oldu. İstanbul'daki Fransız elçisi Sebastiyani bu politika değişikliğinden faydalanarak Rus taraftarı olarak tanınmış bulunan Eflak Beyi Mozuri ile Boğdan Beyi İpsilanti'yi yerinden azlettirerek Sutzu ile Kalimaki'yi tayin ettirdi. Aynı zamanda yine Fransa'nın isteği ile Boğazlar Rus gemilerine kapatıldı.²⁶ Halbuki bu 1805'te yenilenmiş bulunan Osmanlı - Rus ittifakına aykırı idi.²⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti Fransa'nın isteği ile görevlerinden aldığı Eflak ve Boğdan Beylerini de 7 yıl için tayin ettiğine dair Rusya'ya söz vermişti. Buna rağmen Rus yanlısı Eflak ve Boğdan voyvodaları görevlerinden alındı ve yerlerine Fransa'nın istediği kişiler getirildi. Bu durum Rusya'ya bildirildi. Rus ve İngiliz elçileri bu durumdan hiç hoşnut olmadılar. Böyle bir zamanda Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın düşüncesine göre hareket etmesi Rusya'nın işine gelmiyordu. Rusya Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalamayacağını anlamıştı.²⁸ Rusya Osmanlı Devleti'nin tutumunun mevcut ittifaka aykırı olduğunu bildirerek protesto etmişti. Rusya'nın protestosu üzerine Osmanlı Devleti Fransa'nın isteği ile azlettiği Rus yanlısı Eflak ve Boğdan voyvodalarını eski yerine getirmek zorunda kaldı.²⁹ Fakat Osmanlı Devleti'nin bu hareketi bile Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını engelleyemedi. İngiliz gemileri de boğaza geldiler.³⁰ Rusya 1806 ekiminde Eflak Boğdan'ı işgal etti. İngiltere

25. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Ay Es, s. 78

26. KARAL, Ay Es, s. 50

27. SANDER, Ay Es, s. 171

28. Tarih-i Cevdet, c VIII, s. 98

29. Ay Es, s. 101

30. Ay Es, s. 104

Rusya'yı destekledi. Osmanlı Devleti bu iki devletle savaşı göze almak zorunda kaldı.³¹ Bir İngiliz donanmasının boğazları geçmesi İstanbul'da büyük bir paniğe yol açtı. Fakat İngilizler burada tutunamayarak geldikleri yoldan geri döndüler. (2 Mart 1807) Başarısızlıklarını Mısır'a çıkarma yaparak telafiye çalıştılsa da burada da muvaffak olamadılar ve M. Ali tarafından püskürtüldüler. (14 Eylül 1807)³².

Napolyon Osmanlı - Rus savaşından memnundu çünkü Rusya Türk cephesine büyük kuvvetler yığmak zorunda kalmıştı. Rus ve Fransız ordularının Fridland'da yaptıkları savaşı Fransa kazandı. (1807) Napolyon ve Çar Tilsit muahedesini imzaladılar. Arkasından Napolyon Tilsit ile başlayan Rus dostluğunu Erfurt görüşmesi ile kuvvetlendirmek istedi. (12 Ekim 1808) Osmanlı Devleti bu görüşmeleri ve Napolyon'un Osmanlı toprakları üzerinde yaptığı vaadleri öğrenince artık Fransız ittifakında kalmanın hiçbir fayda sağlamayacağını anladı. Neticede 1809'da İngilizlerle anlaşarak Rusya ile harbin devamına karar verildi.³³ Osmanlı Devleti Rusya ile çok güç şartlar altında savaşıyordu. Bütün iç ve dış olaylar aleyhine geliyordu. Nihayet Osmanlı Devleti Napolyon'un bütün kışkırtmalarına rağmen savaşa devam edemeyeceğini ve daha kötü durumlara düşeceğinden endişe ederek Ruslarla 1812'de Bükreş muahedesini imzalamak zorunda kaldı.³⁴ Bu muahedeye göre Eflak ve Boğdan Osmanlı Devleti'nde kaldı. Osmanlı Devleti'nin uğradığı başlıca iki zarar ise şunlardı. Rusların Besarabya'yı ele geçirmesiyle müşterek bile olsa Kili boğazına el koyarak Tuna nehrine ayak basması, ikincisi de Sırbistan'a bir tür özerklik verilmesi ve onların bağımsızlık sevdasına kapılmış olmalarıydı.³⁵

Nizam-ı Cedit'in Kaldırılması

1805 ve 1806 yılları 3. Selim devrinin dönüm noktası oldu. Nizam-ı Cedit'in Rumeli'de tatbik edilmek istenmesi sırasında

31. Osmanlı Devlet ve Medeniyeti Tarihi, Ay Es, s. 79

32. KARAL, Ay Es, s. 54

33. Ay Es, s. 99

34. Ay Es, s. 100 - Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi Ay Es, s. 83

35. Tarih - Cevdet, c X, s. 37

Nizam-ı Cedit'e muhalif olan kesimlerin meydana getirdikleri direniş, 3. Selim'in buna boyun eğmesi, Nizam-ı Cedit'in burada kaydettiği başarısızlık, Fransız siyasetine dönülmesi, Osmanlı Rus, İngiliz ittifakından vazgeçilmesi ve bu iki devletle harbe girişilmesi ve harpteki başarısızlık 3. Selim'in Nizam-ı Cedit kadrolarının icraatına duyulan hoşnutsuzluğu artırdı. Karşı bir hareketin hazırlanmasına yol açtı. İstanbul'da çıkan bir ayaklanma sonucu 3. Selim tahttan indirildi. (29 Mayıs 1807) ve bütün Nizam-ı Cedit uygulamaları iptal edildi. 4. Mustafa'nın kısa süren padişahlığından sonra (29 Mayıs 1807 - 28 Ağustos 1808) Ruscuk ayarı Alemdar Mustafa Paşa reform yanlılarıyla İstanbul'a gelerek II. Mahmut'u tahta çıkarabilmişti. III. Selim öldürülmüş II. Mahmut ise zor kurtarılmıştı. II. Mahmut'un tahta geçmesiyle Alemdar Mustafa Paşa da sadrazam olmuştu. (28 Temmuz - 16 Kasım 1808) Kısa süren sadrazamlığı esnasında önemli işlere el atıldı. 3. Selim'in yapmak istediği reformlara devam edildi. Ayanlık sorununa el atıldı. Ayanlarla Sened-i İttifak denilen bir belge imzalandı. Bu belge merkezi otoriteyi ve ayanların denetim altına alınmasını sağlamak için yapılmasına rağmen Halil İnalçık'a göre yapılmak istenenin tam tersine adem-i merkezileşmeyi kurumsallaştırmıştı.³⁶ Alemdar Sekban-ı Cedit adıyla Nizam-ı Cedit'e benzer bir ordu kurmayı denemişti. Yeniçeriler üzerinde yapmak istediği yenilikler yeniçerilerin tepkisini çekmiş ve 15 Kasım 1808 de bir yeniçeri ayaklanması neticesinde ölmüştü. II. Mahmut kardeşi 4. Mustafa'yı öldürtüp tahtını sağlamlaştırmış ve idareyi ele almıştı. Merkeze sened-i ittifakı kabul ettiren ayanlık o güne kadar görülmemiş bir siyasal kudret gösterebilmiş, bu yüzden padişah yeniçeriler dahil, bütün merkez örgütlerinin bir numaralı hedefi haline gelmişti. Ayanlarla çeşitli yöntemlerle mücadele edildi. II. Mahmut'un yaptığı ülkenin siyasal bütünlüğünü doğrudan etkileyen büyük ayanların belinini kırmaktı. Yoksa bundan sonra da ayanlık birçok bölgede sürüp gitti.³⁷

36. Türkiye Tarihi 3, Ay Es, s. 90

37. Türkiye Tarihi 3, Ay Es, s. 96

2. Mahmut Devrinin en önemli olayları Sırp İsyanı (1804-1817), Yunan İsyanı (1812 - 1829), Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesi (1830) ve Mısır'daki Mehmet Ali Paşa İsyanı'dır.

Bu isyanların hepsinin bazı ortak sebepleri vardı. Bunlar Avusturya, Rus, Fransız kışkırtmaları, Fransız ihtilalinden sonra yayılan eşitlik, özgürlük, milliyetçilik gibi ihtilal fikirleri, Osmanlı Devleti'nin zayıflayan merkezi otoritesi ve yöneticilerin haksız, keyfi uygulamaları idi. Sırp isyanı sonunda Osmanlı Devleti ilk defa Hristiyan reaya isyanı sonunda başeğmek zorunda kaldı. Sırbistan imtiyazlı bir prenslik haline geldi. Yunan isyanı ise Mora'da başladı ve Avrupa devletlerinin işe karışmasıyla olay büyüdü ve Osmanlı Devleti Mısır Valisi M. Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. M. Ali kurduğu düzenli ordusuyla bu isyanı bastırmak üzereyken Rusya işe karıştı. Rusya'yı tatmin etmek mümkün olmuyordu. İsyanın bastırılmak üzere olduğunu farkedenden İngiltere Rusya ile bir anlaşma yaptı. Daha sonra Fransa'nın da buna katılmasıyla (6 Temmuz 1827) Londra Protokolü imzalandı. Bu protokol bağımsız Yunanistan'ı öngörüyordu. Osmanlı Devleti bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Müttefikler Navarin'deki Osmanlı - Mısır donanmasını yaktılar. Osmanlı devleti ortada bir harp yokken donanmasının yakılmasını protesto etti. Rusya buna savaş açarak cevap verdi. Bu sırada yeniçeri ocağı henüz lağvedilmiş, donanma Navarin'de yakılmış yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun eğitimi henüz tamamlanmamıştı. Osmanlı Devleti'nin başarılı bir direniş yapma imkanı yoktu.³⁸ Bu savaşta Rusya hem doğudan hem batıdan Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Batıda Edirne'ye kadar geldi. Karadeniz Kıyısından da ilerleyerek Anapa ve Ahıska'yı aldılar ve bölgedeki Ermeni halkının yardımını görerek Doğu Anadolu'ya girip Kars'ı ele geçirdiler. Ermeni sorunu denilen olayın başlangıcı budur. (Temmuz 1828)³⁹ Osmanlı Devleti bu savaşın sonucunda imzaladığı Edirne anlaşmasıyla Londra pro-

38. SHAW Stanford - Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye İstanbul, 1983, c 2, s. 59

39. SHAW, Ay Es, s. 60

tokolünü yani bağımsız Yunanistan'ın kurulmasını kabul etmek zorunda kalıyordu.⁴⁰

1829'da Mora'yı 1830'da Cezayir'i kaybetmiş olan Osmanlı Devleti 1832 de de Sisam ve Kiklat adalarının Yunanistan yönetiminde özerk bir prenslik olmasını kabullenmek zorunda kalmıştı.⁴¹ Henüz bunların sıkıntısını üzerinden atamayan Osmanlı Devleti şimdi de M. Ali Paşa'nın isyanıyla uğraşmak zorunda kalmıştı.⁴²

II. Mahmut Islahatı

2. Mahmut'un yaptığı en önemli yenilik yeniçeri ocağını kaldırmasıydı. 2. Mahmut Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da kurmuş olduğu düzenli ve disiplinli orduyu örnek almak istemişti. Yeniçeri Ocağının kaldırılması çok güçlenen bektâşi dergahlarının da sonu oldu. Bundan sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin teşkiline geçildi. Yeni bir ordu kurmanın pek çok sorunları vardı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Devletin en buhranlı bir devrine rastlamıştı. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi konusunda anlaştıkları bir sırada herşeye rağmen bu sıralarda devletin dayanabileceği tek güç olan yeniçeri ocağının kaldırılması ve yerine acilen bir ordu kurulamaması devleti gerçekten zor durumlarda bırakmıştı.⁴³

Yeniçerilerin umulmadık bir zamanda ortadan kaldırılmasına Avrupa devletleri şaşırmışlardı. Bir kısmı Osmanlı Devleti'nin yeni askeri ve mülki kuruluşlarla güçleneceğini bazıları da milli gelenek üzerine kurulu ocakları yok edince büsbütün zayıf düşeceği inancında idi. Osmanlı Devleti'nin yeni bir askeri yapı ile kuv-

40. KARAL, Ay Es, s. 114-116-121- Türkiye Tarihi 3, Ay Es, s. 100-101-Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi Ay Es, s. 87

41. SHAW, Ay Es, s. 61

42. KARAL, Ay Es, s. 124

43. STANLEY Lane Poule, The Life of Right Honorable, Stratford Canning, Londra 1888, c 1, s. 398

vetleneceği tabi idi. Ama bu uzun bir süre isterdi. Ruslar, Osmanlı Devleti gereği gibi güçlenmeden önce bu zayıf durumundan yararlanmak üzere savaş açmak için bahaneler arıyorlardı.⁴⁴

1826 tarihi 1839 tanzimat reformlarının gerçek başlangıcı olmuştur. 2. Mahmut bu önemli işten sonra hükümdarın mutlak egemenliği altında merkezîyetçi bir bürokrasi monarşisi kurmaya koyulmuştu⁴⁵. İdari ve mülki alanlarda yapılan düzenlemeler merkezi otoritenin kuvvetlenmesini gaye edindi. Mısır valisi Mehmet Ali'nin dışındaki hemen hemen bütün ayanlar merkezi otoritenin himayesine girdiler. Mülki idarede de önemli ve büyük düzenlemelere gidilerek modern bir devlet teşkilat ve bürokrasi kurulmasına çalışıldı. Böylece idarenin Avrupa bakanlıklar sistemi doğrultusunda yeniden düzenlenmesi başlamış oldu.⁴⁶ Bu devrin en önemli yeniliklerinden birisi de çeşitli vazifeleri görmekle yükümlü bir takım meclislerin kurulmasıydı. Bunlar devlet işlerinin görüşüldüğü, karara bağlandığı bir çeşit yasama organları olmuşlardı. Adli işler için Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliye, İdari işler için Dar-ı Şura-i Bab-ı Ali, askeri işler için de Dar-ı Şura-i Askeri ve ayrıca 1838'de ziraat, ticaret, sanayi ve bayındırlık işleri için birçok meclis kuruldu. 2. Mahmut'un gerçekleştirmek istediği merkezîyetçilik devlet bürokrasisini şubelere ayırmak, memurlara maaş vermek ve hazinenin gelir giderlerini bir elden yapıp mali kontrolü kurmak şeklinde özetlenebilir.⁴⁷ Eğitim alanında bazı sınırlı çalışmalar yapıldı. Deniz ve Kara mühendishaneleri canlandırılmaya çalışıldı. Tıp ve harp okulları kuruldu. Bazı eserler Türkçe'ye tercüme edildi. İlk defa yurt dışına öğrenci gönderildi. Mekteb-i Maarif-i Adli kuruldu. İlk Osmanlı gazetesi takvim-i vakai çıkarıldı. İlk nüfus sayımı, posta ve karantina teşkilatının kurulması 2. Mahmut'un yaptığı bazı yeniliklerdir.

44. Tarih-i Cevdet, Ay Es, c XII, s. 247

45. BERKES Niyazi, Ay Es, s. 163

46. FINDLEY, Ay Es, s. 120

47. ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1995, s.110

Tanzimat Fermanı

1839'da 2. Mahmut ölünce yerine oğlu Abdülmecit geçti. Abdülmecit babasının reformlarını sürdürmeye kararlıydı. Abdülmecit henüz tahta geçtiği sıralarda (Haziran 1839) Osmanlı Orduları Nizip'te M. Ali karşısında büyük bir yenilgiye uğramıştı.⁴⁸ Bundan kısa bir zaman sonra yeni padişah babası zamanında hazırlanan fermanı ilan etti. (3 Kasım 1839) Tanzimat reformlarının Osmanlı Devleti'nin de bir dönüm noktası olduğu açıktı. 2. Mahmut reform kavramını eski kurumların canlandırılması geleneğinden ayırıp bunların yerine bir bölümü batıdan ithal edilen yenilerini getirme yönünde değiştirdi.⁴⁹ Tanzimat bunu biraz daha ileri taşımıştı.

Osmanlı Devleti yaşamını artık kendi gücüyle değil devletler muvazenesiyle sağladığından toprak bütünlüğüne taraftar olan İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmak için onların yönetim biçimlerine ilgi duydu. Avusturya, Rusya ve Prusya hala mutlakiyetle yönetiliyorlardı.

Tanzimatın getirdiği en önemli yenilik haklar alanında olmuştu. Mustafa Nuri Paşa Netayic-ül Vukuat'da tanzimatın temeli; can, mal ve namus güvenliğinden ibarettir demektedir.⁵⁰ Batının laik sistemi değer kazanmaya başlıyordu. Osmanlı Devleti'nin daha önceki haklar sistemi de ortadan kalkmamış ikisi bir arada yürümeye başlamıştı. Tanzimatın devlet adamları doğu ile batının haklar sistemini bağdaştırmak için büyük gayretler sarfetmişlerdi⁵¹.

1840'ta Fransa'dan alınan bir ceza kanunu, 1846'da memurlar için idare kanunu düzenlendi. Bu kanunların yapıları çağdaş devletlerle kıyaslandığında pekçok eksik ve hata görmek mümkündür. Bunlara ilaveten yine Fransa'dan alınan ticaret kanunnamesi çıkarılmıştı. Tanzimat devrinde batının haklar sistemi adalet mekanizmasına tedrici bir biçimde girmeye başlamıştı.

48. LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1970, s. 10

49. SHAW Ay Es, s. 86

50. Mustafa Nuri Paşa, Netayic-ül-Vukuat, Ankara 1980, c III - IV, s. 28

51. KARAL, Ay Es, s. 173

Tanzimat ile geleneksel mahkemelere iki yeni mahkeme eklenmişti. 1- Karma ticaret mahkemeleri 2- Asliye karma mahkemesi. Bu karma mahkemelerin yarısı Osmanlı tebası yarısı ise yabancı olacaktı. Bu mahkemeler aslında Osmanlı hükümlerlik haklarına saldırı idi. Fakat bazı batılı usullerin alınması bakımından yararları da olmuştu. İltizam usulü kaldırılıyordu. Fakat uygulamada birçok aksaklıklar görüldüğü için eski usule dönüldü. Valilerin yetkisi dahilinde olan mali işler defterdara verildi. Vergi toplanması için görevli memur ve tahsildarlar atandı. Vergi konusunda belediye meclislerinin yetkileri genişletildi. Vilayet meclisleri kuruldu. Devlet memurlarından mültezimlik yapma hakkı alındı.⁵² Askerlik alanında da bazı köklü yenilikler yapıldı. Askerlik ilk defa bir vatan borcu olarak kabul edildi. 1843'te bir askerlik kanunu çıkarıldı. Askerlik süresi 5 yıla sınırlandırıldı. Subaylar artık sivil memuriyelere alınmayacaklardı. Osmanlı ordusu 1- Hassa Ordusu 2- Dersaadet Ordusu 3- Rumeli Ordusu 4- Anadolu Ordusu 5- Arabistan Ordusu olmak üzere 5'e ayrılmıştı. Bu sistem tamamen yeniydi. Ocak usulü kaldırılıyordu.⁵³ Her vilayete gereksinimine göre Jandarma birlikleri atanıyordu.⁵⁴

1845 yılında ilgili kişilerden bir eğitim komisyonu oluşturuldu. Eğitim konusunda yapılacak reform planı hazırlandı. Bu plana göre ilk üniversite (Darülfünun) açıldı. Meclis-i Maarifi Umumi kuruldu. 1847'de nezaret oldu. Rüştüyeler açıldı. Burada en önemli yenilik orta öğretim kurumlarının ulemadan alınarak Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesi oldu.⁵⁵ Fakat bunun yanında eski eğitim kurumları yani medreseler de olduğu gibi devam etti. Neticede her konuda olduğu gibi eğitimde de bir birlik sağlanamadı.⁵⁶

Tanzimat fermamı meşruti idarelerin kurulmasına zemin hazırlayan padişah tarafından verilen "muharrer imtiyaz" niteliğinde bir hukuki vesika idi.⁵⁷ Tanzimat hareketi uygulamadaki bazı zor-

52. KARAL, Ay Es, s. 177

53. Mustafa Nuri Paşa, Ay Es, c III - IV, s. 298

54. Ay Es, s. 303

55. LEWIS, Ay Es, s. 113

56. KARAL, Ay Es, s. 181

57. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, c 11, s. 44

luklarına ve aksaklıklarına rağmen Devlet idaresini modernleştirmek bir başka deyişle merkezileştirmek yolunda önemli ilerlemeler sağladı.⁵⁸

Antep'in Osmanlı İdaresine Girişi

Konunun daha iyi anlaşılması açısından Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ilk yarısında içinde bulunduğu durumu bu şekilde özetledikten sonra çalışmamızın asıl bölümüne yani 19. yüzyılın ilk yarısında Ayıntap şehrinin durumuna geçebiliriz.

Bugün Güneydoğu Anadolu'nun en büyük vilayet merkezi olan Gaziantep 1516'da Osmanlı idaresine girdi.⁵⁹ Yavuz Sultan Selim Mercî Dabık seferine gitmek üzere Memluk topraklarına doğru ilerleyip Behisni üzerinden gelerek Antep yakınlarındaki Merzban suyu kenarlarında ordugah kurduğu sırada Memluklular'ın Antep naibi Yunus Bey ordugaha gelerek Osmanlı hizmetine girdi. Ordüya da klavuzluk yapacağını taahhüt etti. Antep'e kadar Osmanlı ordusuna klavuzluk etti. Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos 1516 tarihinde Antep'e gelerek üç gün konakladı.⁶⁰ Bu suretle Antep Şehri de Osmanlı Devleti'ne ilhak olundu. Yavuz Sultan Selim Kansu Gavri'nin Mercî Dabık'a gelmiş olduğu haberi ulaşınca Antep'ten ayrıldı ve Mercî Dabık'a gitti.⁶¹ Bundan sonra 24 Ağustosta Mercî Dabık ve 23 Ocak 1517 Ridaniye zaferlerini müteakip Memluklular'ın diğer mukavemetleri de bertaraf edildi ve 13 Nisan 1517'de Memluk sultanlığı sona ererken bütün toprakları da Osmanlı Devleti'nin eline geçti.⁶²

Osmanlı Fethinden sonra Memluk toprakları üzerinde hemen nüfus ve arazi tahririne başlandı. Binlerce köy ve mezranın hasılat ve vergileri tesbit edildi. Ayrıca tımar sistemi tesis edilerek idari teşkilat kuruldu. Bütün bu işler üç yıl gibi kısa bir sürede bitirildi. Bunu Antep'e ait ilk tahrir defterinden anlamaktayız. (1519)

58. ORTAYLI İlber, Ay Es, s. 107

59. İslam Ansiklopedisi, c 2, s. 66

60. ÖZDEGER Hüseyin, Ayıntap Livası, İstanbul 1988, c 1, s.11

61. TANSEL Selahaddin, Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969, s. 136

62. TEKİNDAĞ Şehabeddin, Memluk Sultanlığı tarihine Toplu Bir Bakış, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, İstanbul 1971, s. 25

Antep Osmanlı idaresine geçtikten sonra ilk yıllarda Halep vilayeti dahilinde mütalaa edildi. Halep'in tahririne Abdullah Paşazade Abdülkerim Çelebi memur edildi⁶³. Halep valiliğine de Karaca Paşa diye anılan Ahmet Bey tayin olundu⁶⁴. Halep'in tahriri ile görevlendirilen Abdülkerim Çelebi'nin Antep bölgesini de tahrir ettiği ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁶⁵

Antep Livası ilk idari taksimata göre (1536) yalnız Antep nahiyesinden meydana gelmiş iken 1543'te yapılan yeni bir düzenlemeye göre Nehr-ül Cevaz ve Tel Başer nahiyeleri Antep Livasına dahil edildi. Tahrir sonuçlarına göre Livalar tesbit edildikten sonra aynı coğrafi şartlara haiz olan Livalardan eyaletler teşkil edildi. Bu durumda Antep Livası Zülkadriye eyaletine tabi oldu. Zülkadriye eyaleti şu livalardan meydana geliyordu: Maraş Livası (Paşa Sancağı), Malatya (Has-ı Mirliva), Kars-ı Zülkadriye*, Sümsad.⁶⁶

Antep'in 17. yüzyıl başındaki idari bölünmesi 19. yüzyıl başlarına kadar devam etti.

16. 17. 18. Yüzyıllarda Antep

16. ve 17. yüzyıllarda Antep'te sanayi ve ticaret hızla gelişti. Esnaf birlikleri, medreseler, köy, aşiret ve oymak örgütleri çok düzenli çalıştılar. Vakıflar yoluyla birçok medrese, kitaplık, han, hamam, cami, bedesten gibi topluma yararlı tesisler meydana getirildi. Transit ticaret önem kazandı. Esnaf kuruluşlarının çok düzenli çalıştığını ve şehirde yabancı tabiyetli bir tüccarlar grubu faaliyetleri ve buna bağlı olarak yabancı konsoloslukların bulunduğunu şeri mahkeme sicillerinden öğreniyoruz.

63. Müneccimbaşı Ahmet Dede, Müneccimbaşı Tarihi, Tercüman 1001 Temel Eser. c 2, s. 495

64. Ay Es, s. 481

65. ÖZDEĞER Hüseyin, Ay Es. s. 15

66. Aynı Ali Efendi, Kavanin-i Ali Osman Der Hülasa-i Mezamin-i Defter-i Divan, İstanbul 1280/1863 Rebiülevvel, s.22

(Bu eser hicri 1018/1609 senesi için yazılan bir risaledir. 140 sayfadır. Tasvir-i Efkar Gazetesi Matbaasında basılmıştır.)

Mustafa Nuri Paşa, Ay Es, c I - II, s. 141

* Zülkadriye Eyaletindeki Kars, Kadiri için kullanılmıştır.

16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin genel durumuna uygun olarak Antep'teki bu düzen yavaş yavaş bozulmaya yüz tuttu. Devlet uzun süren İran ve Avusturya savaşlarının giderlerini karşılamak için halktan aldığı vergileri artırdı. Ekonomik ve sosyal düzeni bozulan Antep halkı yer yer ayaklanmaya başladılar. Antep'te bulunan Yeniçeriler de dükkan ve evleri basarak halkı huzursuz etmeye başladılar.

Antep Osmanlı Devleti'ne katıldığından beri devam eden Arap ve Kürt aşiretlerinin saldırıları 17. yüzyılda çok sıklaştı. Arap aşiretleri genellikle Antep'in güneyinde yani Kuzey Suriye'de Kürt aşiretleri ise Urfa, Mardin, Diyarbakır çevresinde, Türkmen aşiretleri ise Antep bölgesinde hakim bir durumda idiler.⁶⁷ Arap ve Kürt aşiretleri Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar Antep bölgesine saldırıda bulundular. Osmanlı Devleti bunları durdurmak için birçok teşebbüste bulunmuş fakat muvaffak olamamıştı. Bunu Gaziantep şer'iye sicillerindeki pek çok belgeden anlıyoruz. 1734 tarihli bir fermanın bir Türkmen aşireti olan Elbeylilerin Seddi Urban olarak Türkiye - Suriye sınırı olan bölgeye yerleştirildiklerini görüyoruz.⁶⁸ Buradaki Seddi Urban deyimi dikkat çekicidir. Urban çöl Arapları için kullanılmaktadır.⁶⁹ Demekki Osmanlı Devleti Antep bölgesine güneyden gelecek olan Arap aşiretleri saldırılarına karşı Türk aşiretlerini bir set görevi görmek üzere bu bölgeye yerleştirmişti. Osmanlı Devleti Horasan tarafından hala gelmekte olan yeni Türkmen aşiretlerini Antep bölgesine yerleştiriyordu. Bu son gelen Türkmenler Antep'te oturdukları yerlere bağlı buldukları boy ve oymaklarının isimlerini verdiler. (Barak, Avşar, Ceritli, Savcılı, Kızık, Karadinek, Yalankaz (Yalan göz), Üç kilise, Taşlıca, Karkın, Beydili, Karasakal,

67. Türkmen Aşiretlerinin Halep - Antep - Maraş bölgesinde ne kadar yoğun bir şekilde yerleştikleri Faruk Sümer'in Oğuzlar isimli eserindeki şu sayfalardan açıkça anlaşılmaktadır. SÜMER Faruk, Oğuzlar. İstanbul 1992, s. 212, 224, 235, 224, 254, 265, 231, 237 HALAÇOĞLU Yusuf, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991, s. 121,136

68. GÜZELBEY Cemil Cahit, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler, Gazi Antep 1970, s. 20 - c 87, s. 234 - Belge Tarihi 1147/1734

69. Devellioğlu Ferit, Osmanlıca - Türkçe Lügat

Çaykuyu, Büğdüz vs. daha adını burada sayamayacağımız kadar çok Türkmen boylarının ve aşiretlerinin isimlerini taşıyan köy ismi mevcuttur.⁷⁰ Antep şeriye sicillerinde Antep'e 400 yıl boyunca devam eden aşiret saldırılarını gösteren pek çok belge mevcuttur. Bir örnek:

Buyrultu 15 Şaban 1143 (23 Şubat 1731)

Antep Naibi, Mütesellimi, Yeniçeri serdarı, Vilayet Ayanı ve İşçilerine,

Okçu İzzeddin Oymağının yaptıkları haydutluklar gönderdiğiniz yazıdan öğrenilmiştir. Bu iş için kendim hareket edeceğim, çevrenizde bulunan Çepni, Bahadırılı, Reşi oymaklarına Rumkale subaylarına bu konuda buyrultu gönderilmiştir. Ben oraya gelinceye kadar Antep'in korunması, geldiğimde haydutların dağıtılmaları ve cezalandırılmaları gereği yapılacaktır.

Rakka Muhafızı Hüseyin Paşa

Cilt : 82

Sayfa : 31⁷¹

Antep bölgesindeki aşiret saldırılarını gösteren yukarıdaki belgeye benzer pek çok belge şeriye sicillerinde mevcuttur. Bunlardan bazıları dipnot kısmında gösterilmiştir.⁷²

18. yüzyılda Antep'te ekonomik ve sosyal düzenin bozulmasının bir nedeni de uzun süren Avusturya ve İran savaşları için Antep halkından çok sayıda gencin askere alınması ve çoğunun

70. 1321 Tarihli Halep Vilayet Salnamesi, Ayıntap Kazası, s. 241

71. GÜZELBEY, Ay Es, s.3-4 -c 82, s.31, Belge Tarihi 15 Şaban 1143/23 Şubat 1731

72. Gaziantep Şeri Mahkeme Sicilleri, c 82, s. 102, Belge Tarihi 18 Safer 1144 (22 Ağustos 1731)

c 83, s. 195 Belge Tarihi 25 Zilhicce 1145 (10 Haziran 1732)

c 85, s. 128 Belge Tarihi 15 Cemaziyellevvel 1146 (24 Ekim 1733)

c 86, s. 28 Belge Tarihi 1146 (1733)

c 87, s. 234 Belge Tarihi 1147 (Eylül 1734)

c 91, s. 238 Belge Tarihi 26 Cemaziyellevvel 1150 (1737 Ağustos)

c 93, s. 269 - 270 Belge Tarihi 10 Recep 1151 (24 Ekim 1738)

c 101, s. 246 Belge Tarihi 3 Zilhicce 1157 (7 Ocak 1745)

geri dönmemesiydi. Bu savaşlar sırasında asker alımı yanında çok sayıda yiyecek ve malzeme istekleri de oluyordu.⁷³ Bu durum 19. yüzyılda da devam etti.⁷⁴

17. yüzyılda Antep'i ziyaret eden ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Ayıntap'ın 32 mahallesi, 8067 evi, 16 camii, 140 mektebi, 14 hamamı, 6 hanı, iki imaret ve 40 tekkesi bulunduğunu fakat en güzelinin mevlevi tekkesi olduğunu söyler.⁷⁵ Şehrin tam ortasında kalenin kurulduğunu bu kalenin etrafının bir hendekle çevrili olduğunu, 26 kulesi, kalenin içinde 40 oda, bir cami, bir hamam ve birkaç buğday ambarı bulunduğunu kalenin etekleri boyunca uzanan şehrin yollarının kandillerle aydınlatıldığını ve subaşılar tarafından korunduğunu ve güvenliğinin sağlandığını ilave eder. Ayrıca burada yetişen üzüm, badem ve fıstığın, yapılan pekmezin başka hiçbir yerde olmadığını buradan Suudi Arabistan'a, İran ve Hindistan'a gönderildiğini söyler.⁷⁶

Evliya Çelebi'nin verdiği rakamlardan Antep'in 17. yüzyılda da ilim bakımından eski parlaklığını koruduğunu söyleyebiliriz.

18. yüzyıla geldiğimizde bu bölgedeki Arap ve Kürt aşiretlerinin saldırıları daha da sıklaştı. Arap aşiretlerinden Muvaliler, Aneze aşireti, Binisait aşiretleri ile Rışvan aşireti ve Ketiken aşireti bu saldırıları gerçekleştiren aşiretlerin en önemlileriydi.⁷⁷

18. yüzyılda bu aşiret saldırılarına bir de yeniçerilerin taşkınlıkları eklenmişti. Bu sırada yeniçeriler iyiden iyiye bozulmuş, evleri, dükkanları basmaya, halkın mal, can, ırzına, tecavüz etmeye başlamışlardı. Yeniçerilikle hiçbir ilgisi bulunmayan kişiler ye-

73. c 87, s. 287 Belge Tarihi 23 Zilkade 1147 (16 Nisan 1735)

c 95, s. 242 Belge Tarihi 1153/1740

c 134, s. 332, 336, 348, 358, 371, 373, 432, 434 - 440

74. c 136, s. 186, 188 Belge Tarihi 1221 Zilkade (Ocak 1807)

c 138, s. 46 Belge Tarihi Rebiülevvel 1215 (Temmuz 1800)

75. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c 9, s. 352 - 353

76. Ay Es, s. 395

77. Cumhuriyetin 50. Yılında Gaziantep, 1973 İl Yıllığı, s. 9

78. Gaziantep şeri Mahkeme Sicilleri, c 105, s. 48, Belge Tarihi 1161 (1748)

c 95, s.246, Belge Tarihi 1153 (1741) - c 130, s.221 Belge Tarihi 1194 (1780)

niçeri olduklarını iddia etmeye başlamışlardı. Antep'te birçok sahte yeniçeri türemiştir. Seriyeye sicillerinde bu yeniçeri taşkınlıklarını gösteren pek çok belge mevcuttur.⁷⁸

Şeriyeye sicillerindeki 3 Mart 1790 tarihli bir belgeye göre Antep'te üç yeniçeri bölüğü vardı. Bu bölüklerden birer temsilci Antep ileri gelenleri önünde bundan böyle uygunsuz, kanunlara aykırı hareket etmeyeceklerini böyle hareket eden arkadaşlarının da yakalanıp cezalandırılacaklarına dair söz vermişlerdi.⁷⁹ Yine 30 Haziran 1792 tarihli bir belgeye göre de Antep esnafı ile Yeniçeriler arasında bir anlaşma sağlanmasına çalışılmıştı.⁸⁰ Antep'te 18. ve 19. yüzyıllarda birçok önemli ayaklanma meydana gelmişti. Bunların çoğuna da yeniçeriler sebep olmuşlardı.⁸¹ Antep'teki yeniçeri taşkınlıklarından Asım Tarihi'nde de bahsedilmektedir.

1788 yılında Arabistan cenneti diye anılan Antep'te Ayan sayılan Battal Paşazade Nuri Mehmet Paşa Antep'e eskisi gibi iyi bir düzen getirmek için çalışır. O devirlerde (1788) Ayıntap'ta Yeniçeri zümresinden üç orta olup bunlar halkı rahatsız etmekte eşkiyalık, soygunculuk ve çeşitli yolsuzluklar yapmaktadırlar. Ayrıca Bektaşiler de halka saldırarak rahat ve huzuru bozmaktadırlar. Yeniçerilerin ve Bektaşilerin bu asayişsizliklerinin ortadan kaldırılması için Nuri Mehmet Paşa asker toplamış, askerinin giderlerini karşılamak için de Antep'in zenginlerinden öbür dünyada ödenmek üzere borç almıştır.⁸² Maraş, Kilis ve Cerit halkı da bunu uygun görerek devletten sefer yapılmak üzere 500 süvari istemişlerdi. Paşah ordusunda sadrazam olan Koca Yusuf'da bunu uygun görerek o havalinin muhafazası için 300 süvari ile Antep'e geldi. Nuri Paşa o zaman Antep kaymakamı idi.⁸³ Bu olay üzerine Nuri Paşa'yı çekemeyenler onu idam ettirdiler. Yeniçeriliğin 18 ve 19. yüzyıllarda ne kadar pejmürde ve askerlikten uzak bir eşkiya güruhu

79. GÜZELBEY, Ay Es, s. 92-93 - c 134, s. 271 Belge Tarihi 15 Cemaziyelahir 1204 (3 Mart 1790)

80. Ay Es, s. 100 - c 135, s. 119, Belge Tarihi 9 Zilkade 1206 (30 Haziran 1792)

81. YETKİN Hulusi, Gaziantep tarihi ve Davaları, Gaziantep 1968, s. 30

82. Mütercim Asım, Tarih-i Asım, c II, s. 228

83. Ay Es, s. 229

haline geldiğini Antep kazasını incelerken açıkça görüyoruz. Nizam-ı Cedit'in ne kadar gerekli olduğu Koca Sekbanbaşı Risalesi'nde teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Şehzade 4. Mustafa'ya sunulmuştur. Kabakçı isyanından sonra Nizam-ı Cedit yok edilmiş ve bütün kötülüklerin Nizam-ı Cedit'ten kaynaklandığı iddia edilmişti. Koca sekbanbaşı bu iddialara cevap vermiş 1791 - 1792 anlaşmaları ile sona eren Osmanlı-Avusturya - Osmanlı-Rus savaşlarındaki bozgunun sebebi de Nizam-ı Cedit mi idi diye sormuştu.⁸⁴ Yeniçeri serdarının bundan sonraki Osmanlı-Rus savaşında Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya gelip bizim Rus askeriyle savaşacak gücümüz yok dediğini bunun üzerine sulh yapılmaya mecbur olunduğunu yazar.⁸⁵

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA AYINTAP

Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıl başında içinde bulunduğu durum daha önce anlatılmıştı. Fransızlar işgal ettikleri Mısır ve Suriye'den çekilmişler yeniden Osmanlı - Fransız dostluğu kurulmuş ve Osmanlı Devleti 1806 da Ruslar'ın Eflak Boğdan'ı işgali üzerine bu devletle savaşa başlamıştı. Bu savaşın Anadolu kentlerine yansımaları ilave vergilerin istenmesi⁸⁶ asker ve malzeme talepleri şeklinde oldu. 1807 Antep kazasına gönderilen bir fermanla 500 süvari erinin başbuğ kumandasında derhal yollanması⁸⁷ ve Ayrıca Maraş'tan istenen 400 devenin 105 adedinin Antep'ten temin edildiği⁸⁸, başka bir fermanla 1000 yeniçeri ile orduya katılacak gönüllüler ve zahire taşımak üzere 400 deve gönderilmesi istenmekteydi.⁸⁹ 1812'de Bükreş anlaşması ile bu savaş sona ermişti. Fakat Antep'ten asker ve malzeme istekleri bitmemişti. Bu sırada İran Şahı'nın oğlu veliahtı Abbas Mirza Doğu Anadolu'ya diğer oğlu Mehmet Mirza'da Irak'a taarruz etmişlerdi. Doğu Anadolu'nun bir bölümünü işgal eden Abbas Mirza'ya karşı tedbir olarak ha-

84. Koca Sekbanbaşı Risalesi, Tercüman 1001 Eser, s. 34

85. Ay Es, s. 61

86. GÜZELBEY Cemil Cahit, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 3. Fasikül Gaziantep 1966, s. 54 c 142, s.300 Belge Tarihi 1810

87. GÜZELBEY Örnekler, Ay Es, s.103-104, c136, s. 186-188 Tarihi 1221 (1807)

88. Ay Es, s. 104 - c 136, s. 188 1221 (1807)

89. Ay Es, s. 111 - c 138, s. 50

zırlanacak ordu için Antep'ten Mehmet Emin Rauf Paşa maiyetinde 1000 süvari tertip edilerek Erzurum'a gönderilmesi, eğer bu kadar asker temin edilemezse temin edilemeyen bölüm için her askerin aylığı 250 kuruş hesabıyla bedellerinin Antep ve kazalarından temin edilmesi isteniyordu.⁹⁰

Osmanlı - İran meselesi 1823'ün temmuz ayında yapılan bir muahedeyle sona ermişti.⁹¹

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu bütün olumsuz iç ve dış şartlara rağmen Antep o devirde Halep hariç Güneydoğu Anadolu, Orta anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinin en önde gelen şehri idi. Zaten 19. yüzyılda bile Antep için "Antep mahmiyesi**" deyimi kullanılmakta idi. 40'a yakın cami, 17 hamam, 30'a yakın han bulunmakta idi.⁹²

1821 temmuzunda şehirde büyük bir deprem olmuş birçok bina yerle bir olmuş, çok insan ölmüş, geri kalan binalarda büyük hasar meydana gelmiş çevredeki köyler harap olmuştu.⁹³ Osmanlı Devleti Antep'in bu durumunu göz önüne alarak Akka ordusuna gönderilmesi istenen un, arpa ve koyundan vazgeçmişti. Bunun arkasından Antep'te bir felaket daha yaşanmıştı. Bu da pekçok ölüme yol açan veba salgını idi⁹⁴. Bu sırada Antep'te yüzyıldır devam eden yeniçeri isyanları, zorbalıkları had safhaya ulaşmıştı. Aslında yeniçeri zorbalıkları ve ayaklanmaları 3. Selim'in Nizam-ı Cedit ordusunu kurmasından ve kendi ocaklarını kapatma düşüncesini sezdiklerinden beri daha da yoğunlaşmıştı. 3. Selim bunu yapmaya muvaffak olamamış fakat II. Mahmut amcasının bir yeniçeri isyanı neticesinde öldürülmesini hiçbir zaman unutmamış ve yeniçeri ocağını kapatmak için uygun bir anı beklemişti. 1823'te Antep'te bir

90. Ay Es, s. 119 - c 140, s. 66-67 Tarih 1238 / 1823

91. DANIŞMEND İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, c 4, s. 107

92. GÜZELBEY, Ay Es, s. 117 - c 139, s.26, Tarih 1229-1814

93. Ay Es, s. 121, - c 140, s. 57 Tarih 4 Safer 1238 / 22 Ekim 1822

94. GÜZELBEY, Gaziantep Şer'i Mah. Sicilleri 3. Fasikül, s. 124 - c 143, s.190 Tarihi 1242 / 1826

** Mahmiye , Büyük Şehir

yenîçeri ayaklanması daha meydana gelmişti. İsyancılar Maraş valisi Fevzi Paşa'nın sarayına hücum ederek eşyalarını gaspetmiş, Antep'e gelmiş oradan da şehir dışına firar etmişlerdi.⁹⁵

2. Mahmut ani bir kararla yenîçeri ocağını kapattı. Bunun elzem olduğunu söyleyenlerin yanısıra zamanlamasının iyi olmadığını söyleyenlerde mevcuttu.⁹⁶ Yenîçeri ocağının cehalet ve itaatsizliğinden dolayı kaldırıldığı sancak-ı şerifin çıkarıldığı ve maksada ulaşıldığı bütün vilayetlere bildirildi.⁹⁷ İlga edilen ocak mensuplarından bir bölümü Anadolu'ya kaçmış bunların yakalanıp cezalandırılmaları için fermanlar yazılmıştı. Antep'te kaldırılan ocak mensuplarının bir daha şehre sokulmamaları isteniyordu.⁹⁸ bir kayda göre ilga edilen ocak mensuplarının Ağcakent köyünde toplandıkları ve Antep'e hücum edecekleri haber alınmıştı. Bu haber alınınca yenîçeriler üzerine kuvvet gönderildi.⁹⁹ Antep'te bir yandan kapatılan yenîçeri ocağı mensupları ile mücadele edilirken bir yandan da Yunan isyanı neticesinde çıkan savaş dolayısı ile hazırlıklı bulunulması isteniliyordu.¹⁰⁰

1827 tarihli sadrazam buyruktusuyla Rusya'nın İran ile sulh yaptığı Şevvalin 23'üncü günü Purut'tan sınırı geçerek Boğdan toprağına girdiğinin Silistre valisi ve İbrail muhafızı tarafından bildirildiği ve böylece Rusya ile savaş kapısının açıldığı, daha önce tertip olunan askerin hemen yollanması isteniyordu.¹⁰¹

Bu savaş için Antep'ten 1000 erin gönderilmesi masrafların Antep halkından alınması¹⁰² ayrıca 15000 kile arpa ve 3000 baş koyun gönderilmesi istenmişti.¹⁰³ Bundan sonraki bir fermanla da

95. Ay Es, s. 24 -c 142, s. 102, Belge Tarihi 5 Cemaziyelahir 1243/1827 Aralık

96. MOLTKE Helmut Von, Türkiye Mektupları, İstanbul 1969, s. 284

97. GÜZELBEY, Ay Es, 3. Fasikül, s. 57-58, c 142, s. 325, 1241 Zilkade / 1826 Haziran

98. Ay Es, s. 15, Tarih 1242 / 1826, c 142, s. 49

99. Ay Es, s. 26, c 142, s. 105

100. Ay Es, s. 23, c 142, s. 93 Tarihi Recep 1243 / Ocak 1828

101. Ay Es, s. 63, c 142, s. 347 Tarihi 1243 / 1827

102. Ay Es, s. 25, c 142, s. 103, Tarihi Şaban 1244 / 1829 Şubat

103. Ay Es, s. 26, c 142, s. 110, Tarihi Muharrem 1244 / 1828 Temmuz

istenen 5000 kile arpa bedeli 30.000 ve koyun bedeli 30.000 toplam 60.000 kuruşun Erzurum'a gönderilmesi istenilmişti.¹⁰⁴

Bu savaşta ilginç olan nokta ayanların voyvodaların orduların başında savaşa katılmalarıydı.¹⁰⁵ Savaşın başlayacağı anlaşıldığı sırada direk olarak merkezden ayanlara askerlerin başında başbuğ olarak savaşa katılmaları emrediliyordu. Bu mealde şeriye sicillerinde pek çok belge vardır. Ayrıca savaşın seyri ile de ilgili bilgi verir mahiyette çok sayıda belge gönderilmişti.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti bir yandan Rusya ile savaşıyor bir yandan da yeni ordusunun kuruluşunu tamamlamaya çalışıyordu. Yeni orduya alınacak askerin Türk olmasına dikkat ediliyordu. Halepte teşkil edilecek 2 tabur Asakir-i Mansure-i Muhammediye için "Türk uşagından bulunması" fermanla bildirilmişti¹⁰⁷. Bu konuya çok dikkat gösterilmişti¹⁰⁸. Aslında Anadolu, Suriye ve Mısır Türkleriyle Türkmenlerinden milli bir ordu kurulması düşüncesi ilk defa Genç Osman tarafından geliştirilmiş ancak uygulanamamıştı¹⁰⁹. 17. yüzyıl başlarında Genç Osman'ın bu düşüncesi çok cüretkarane görülebilirdi. Ancak şimdi yeniçeri ocağı kaldırıldığından bunu gerçekleştirmek çok daha kolaylaşmıştı. Antep'ten istenen 500 Asakir-i mansure-i Muhammediye erinin padişaha yapılan müracaat üzerine 250'ye indirildiği görülüyordu¹¹⁰. Yeni kurulan ordunun pek çok problemi olması tabii idi. Bu ordunun kurulduğu sıralar Osmanlı Devleti'nin ekonomik yönden çok güçsüz olduğu yıllardı. Ordunun masraflarının karşılanması için Antep bölgesinden bunlara tımarlar ve zeametler tevcih edildiği bile görülüyordu. Aşağıdaki fermanndan bu açıkça anlaşılıyordu.

" Asakir-i Mansure askerlerine mahsus zeamet ve tımarlar istihkak sahiplerine verilinceye kadar varisi olmadan ölen kimselerin

104. Ay Es, s. 52, c 142, s. 294, Tarihi Şevval 1244 / 1829 Nisan

105. Ay Es, s. 50, c 142, s. 281, Tarihi Cemaziyelahir 1244 / 1828 Aralık

106. Ay Es, s. 52, c 142, s. 291, Tarihi muharrem 1244 / 1829 Ocak

107. Ay Es, s. 40, c 142, s. 205, Tarihi 1245 / 1829

108. Ay Es, s. 26, c 142, s. 112, Tarihi şevval 1245 / 1830 Mart

109. DANIŞMEND İSMAİL Hami, Ay Es. c 5, s. 265

110. GÜZELBEY, 3. Fasikül, s. 41- c142, s.207 Tarihi Zilhicce 1245 / 1830 Mayıs

vakfa ve miri emvaline ait mirası olanların gelirleri Asakir-i Mansure'nin bazı masraflarına harcanması için hazineye teslimi."¹¹¹ Halep'te yeni asker için yaptırılacak kışlanın inşasına Antep Ayanı Hacı Sadık Bey memur edilmişti¹¹². Bölgede yeni askerin eksikliklerinin giderilmeye çalışıldığı bir sırada Osmanlı Devleti 14 Eylül 1829'da Edirne barışını imzalayarak Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıyordu.

Antep'in Halep'e Bağlanması

Antep Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgaline uğramadan az önce Maraş Eyaletinden alınarak Halep Eyaletine dahil edildi. Bunu şer'iyeye sicillerindeki şu iki belgeden kesin olarak anlıyoruz.

"Devletlu Halep Valisi Ali Paşa Efendimizin Davet Buyruktusu, Naip, Müftü Nakip-ül eşraf ve Ayan Sadık Bey'e,

Hattı hümayunla Antep Halep Eyaletine İlhak olunarak uhdemize tevcihi buyrulduğu tatarımızla gönderilen emirden anlaşılmağa görüşmek üzere gönderilen mübaşirimiz ve mühürdarımız Hurşit Beyle bu tarafa gelesiniz. (Ay okunamıyor) 1245/1830¹¹³

İkinci belge:

Mütesellim Tayini

" Müftü Naip Ayan Reisi Sadık Bey Nakibül eşraf Kaymakamı ve memleket ileri gelenleri:

Antep hattı hümayunla idaremize verildiğinden eski hazinedarı Ali Ağa mütesellim tayin edilmiştir. Onu mütesellim bilip gerekli yardımı yapmanız ve mütesellim Ali Ağa siz de halkın asayiş ve huzuru için zulümden sakınarak idare etmeniz. (Ay okunamıyor) 1245/1830¹¹⁴.

111. Ay Es, s. 48, c 142, s. 269 Tarihi 30 safer 1247/1831 Temmuz

112. Ay Es, s. 71, c 142, s. 396 Tarihi 21 safer 1246 / 1830 Temmuz

113. Ay Es, s. 18 - c 142, s. 63

114. Ay Es, s. 19 - c 142, s. 63

Bu iki belge bazı eserlerde Gaziantep'in 1233'te (1818) Hurşit Ahmet Paşa'nın Halep valiliğinde Halep'e ilhak olunduğu yolunda iddiaları kesin olarak bertaraf etmektedir. Şu var ki: 1818'de Halep'in içme suyu Gaziantep'in Cağdın köyünden Akpınar denilen kaynaktan çıkan su ile o çevredeki bazı pınarlar ve Sarıt mezeresi köyü yakınından çıkıp Elmalı suyu adını alan suların birleşmesinden meydana gelip Kuveyk adı verilen suni yolla akıtılan su ile sağlanırdı. Hurşit Paşa 1818'de Antep'e gelerek sözü geçen su ile meşgul olmuş ve bu arada da bazı kamulaştırma işleri yapmıştı. İşte bu sırada Hurşit Paşa'nın kısa bir süre Antep'in idaresiyle uğraşmış bulunması İslam Ansiklopedisini dahi yanıltmıştı. Antep'in 1233 / 1818'den sonra da Maraş eyaletine dahil olduğu bu durumun 1245 / 1830 yılına kadar sürdüğü sicillerdeki pek çok kayıttan anlaşılmaktadır. 1245 Rebiülevvel'de yazılan bir fermanla Antep'in hala Maraş'a bağlı bir sancak merkezi olduğu anlaşılmaktadır (1829 Ağustos).**

ANTEP'TE MİSİR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA İLE SAVAŞ

1832 - 1840 yılları arasında Antep Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgalinde kaldı. Antep halkı 8 yıl boyunca Mısırlılara karşı savaştı. Şehir içinde çete savaşları verildi. Bu süre zarfında bu yöre halkı çok büyük sıkıntılar yaşadı. Antep tam Osmanlı - Mısır sınır bölgesinde kaldığından her iki ordunun savaş hazırlıklarına sahne oldu. Büyük bir idari karmaşa yaşandı. Bu bölgedeki savaşın ve 8 yıl boyunca yaşanan olayların anlaşılması için önce Osmanlı Devleti'nin başına büyük gaileler açan Mehmet Ali Paşa olayına bakmak gerekir.

Mehmet Ali Paşa Meselesi

Mehmet Ali 1796'da Kavala'da doğdu. 18 yaşında askerlik hizmetine geçti. Bu meslekteki başarılarıyla hemen dikkati çekti. Bu

** Antep'in Halep vilayetine bağlandığını gösteren iki belgedeki tarih 1245 tir. Ancak ay okunama maktadır. 1245 hicri yılının bazı ayları 1829 bazı ayları ise 1830'a tekabül etmektedir. Bu tarihin 1830 olduğunu gösteren emareler daha fazladır.

sırada Fransızlar 1798 yılında Mısır'ı işgal ettiler. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Fransızları Mısır'dan çıkarmak üzere bir ordu gönderdi. Bu orduya Kavala hakiminin hazırladığı ücretli askerler de katıldı. İşte bu askerlerin içinde Mehmet Ali'de bulunuyordu. Bu ordunun komutanı sağlık nedeniyle Kavala'ya dönmek zorunda kalınca Mehmet Ali Kavala askerlerinin başı oldu¹¹⁵. Bazı kaynaklarda milliyeti ihtilafli gösterip Arnavut olduğu söylenmekteyse de¹¹⁶ bunlar doğru değildir. Hanedan üyeleri kendilerinin Türk soyundan geldiklerini ifade etmişlerdir¹¹⁷. Okur yazar olmamakla birlikte çalışkan, cesur, muvazeneli ve becerikli olduğu için Kahire'de kendini kısa sürede göstererek serçeşmelik ünvanıyla Kahire'deki başı bozuk erlerin başına gönderildi.

Osmanlı hükümeti İngilizler'in yardımıyla Mısır'ı Fransızlar'dan kurtarmıştı. Ancak bundan sonra da Mısır konusu problem olmaya devam etti. Ülkeden Fransızlar'ın çıkmasına yardım eden İngilizler şimdi kendilerini bu bölgede etkili kılmaya çalışıyorlar¹¹⁸. Diğer yandan kendilerini Mısır'ın gerçek sahibi sayan Kölemenler¹¹⁹ başkaldırıyordu. Yani Mısır çok karışık bir halde idi. Osmanlı Devleti ise burada kuvvetli bir idare kurmak istiyordu. Bunun için Hüsrev Paşa Kahire valiliğine memur edildi. Hüsrev Paşa çıkan bir isyan sonucunda kaçmak zorunda kalınca Mısır valiliği bu defa Hurşit Paşa'ya verildi. Fakat Hurşit Paşa yaptığı bir araştırma sonucunda bütün olayların M. Ali tarafından tezgahlandığını öğrendi. Onu Kahire'den uzaklaştırmak için Cidde valiliğini sağladı. Fakat M. Ali Mısır'dan çıkmak istemiyordu¹²⁰. Zeki, haris, kurnaz aynı zamanda dirayetli bir insandı¹²¹. M. Ali Hurşit Paşa'ya karşı bir isyan çıkarttı. Halk sokaklarda Hurşit Paşa'yı istemiyoruz diye bağırıp çağırdılar. Sonunda M. Ali'nin yanına git-

115. ALTUNDAĞ Şinasi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 Ankara 1945, I Kısım, s. 21-24

116. DANIŞMEND, Ay Es. c 4, s. 81

117. İ.A., c 7, M. Ali mad, s. 556

118. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c 11, s. 379

119. KARAL, Ay Es, s. 125

120. Ay Es, s. 126

121. DANIŞMEND, Ay Es, s. 81

tiler. Büyük bir kalabalık "Bu memlekette Hurşit Paşa'nın valiliğini istemiyorlar. Artık azli vacip oldu" diye bağrdılar. M. Ali "Ya kimi istersiniz" deyince "seni isteriz, zira sende hayır ve adalet görüyoruz " dediler. M. Ali önce çekingen davrandıysa da sonra razı oldu. Kürk ve kaftan getirilip şeyhler tarafından M. Ali'ye giydirildi. Bu olayların hepsi M. Ali'nin hazırladığı politik oyunları¹²². Osmanlı Devleti ise Mısır'da güçlü bir yönetim istiyordu. Bu sırada en önemli mesele Mekke ve Medine'nin korunması idi. Devlet bunu M. Ali'den bekliyordu. Bundan dolayı Cidde valisi olan M. Ali'yi Mısır valiliğine tayin etmeye karar verdi¹²³. Bu şekilde M. Ali göz dikmiş olduğu Mısır valiliğine kavuştu (1805)¹²⁴. M. Ali bundan sonra kendini istemeyenlerle savaştı ve düşmanlarına üstün geldi. Artık Mısır'da düzeni sağlayıp Hicaz'a yardım edebilirdi¹²⁵.

İngilizler'in İskenderiye'den çıkıp gitmelerinde çok önemli rol oynadı¹²⁶. 1807 Martında İskenderiye'yi zaptetmiş olan İngilizleri püskürtmüştü. Bu M. Ali'nin ilk başarısıydı¹²⁷. Osmanlı Devleti bu sırada patlayan Rus harbi dolayısı ile buraya bakacak halde değildi. İngilizler çekildikten sonra M. Ali bütün Mısır ülkesini eline geçirmiş oldu. Şöyleki daha önce Mısır sahilleri , gümrükleri Tersane-i Amire'ye bağlanmış olduğundan M. Ali'nin idaresinde olmayıp doğrudan İstanbul'dan idare olunurdu. İngilizler bu bölgeden kovulduktan sonra İskenderiye ve diğer sahiller hep onun idaresinde kaldı. Artık Mehmet Ali bağımsız olarak idareyi ele almak sebeplerini tamamlamaya çalışıyordu¹²⁸.

M. Ali Paşa Mısır'da gittikçe kuvvetleniyordu. Mısır'da düşmansız hüküm sürebilmek için her fırsatta kendine karşı ayaklanmaya hazır Kölemenleri ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Kölemenleri tuzağa düşürüp tamamen ortadan kaldırmak ve emniyeti tamamen sağladıktan sonra Hicaz'a ordu sevketmeyi planlıyordu¹²⁹.

122. Tarih-i Cevdet, c 8, s. 36

123. Tarih-i Cevdet, c 8, s. 37

124. Ay Es, s. 38

125. Ay Es, s. 41

126. Ay Es, s. 165

127. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 26

128. Tarih'i Cevdet, Ay Es, s. 116

1811'de Kölemenlerin şeflerine verdiği bir ziyafet sonunda birçoğunu pusuya düşürüp öldürmeye muvaffak oldu. Bu suretle Yavuz Sultan Selim'in bile kaldıramadığı Kölemen ocağı tarihe karışmış oldu¹³⁰.

Osmanlı Devleti için Mekke ve Medine'nin Vehhabiler'den kurtarılması çok önemliydi. Vehhabiler bu bölgeyi işgal ettiklerinden beri hac yolu Şam ve Mısır hacılarına kapanmıştı¹³¹.

Mehmet Ali Paşa oğulları İbrahim ve Tosun Paşalar'ı Vehhabiler üzerine gönderdi. Kısa sürede isyan bastırıldı¹³². Bir süredir kapalı olan hac yolu açıldı (1818). Bu ise Mehmet Ali'ye islam dünyasında büyük itibar ve şöhret kazandırdı. Bab-ı Ali ona mukafat olarak Hicaz ve Habeş valiliklerini verdi. M. Ali Paşa bundan sonra Sudan'a el attı. 1822'de bu ülkeyi tamamıyla ele geçirdi. Böylece bir Mısır devleti kurmaya başladı¹³³.

Mehmet Ali Paşa artık iyice kuvvetlenmiş ve Mora isyanında Devlete büyük yardımda bulunmuş, asileri yenerek bu bölgedeki isyanı bastırmıştı. Ancak Navarin'de Osmanlı Donanmasıyla birlikte donanması müttefiklerce (İngiltere, Rusya, Fransa) yakılınca Mora'dan askerini Bab-ı Ali'ye sormadan çekmişti. Bu Mehmet Ali'nin ilk itaatsizliği idi¹³⁴. Diğer yandan M. Ali Mısır'da çok güçlenmiş bağımsızmış gibi hareket etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti bu defa onun gücünden ve Mısır'ın kendisinden kopmasından endişe etmeye başlamıştı¹³⁵. M. Ali'nin 1828-1829 Osmanlı - Rus harbinde devletçe yardım istendiği halde göndermemesi padişah ile arasının iyice açılmasına yol açtı.

II. Mahmut M. Ali Paşa'ya Mora isyanındaki yardımlarına karşılık vaad ettiği Suriye valiliğini vermedi. Bunun üzerine M. Ali

129. Tarih-i Cevdet, c 9, s. 282

130. KARAL, Ay Es, s. 127

131. Tarih-i Cevdet Ay Es, s. 288

132. GÜZELBEY Cemil Cahit, Gaziantep Şer'i Mah. Sicillerinden Örnekler. s. 115 - c 139, s. 9, Tarihi Cemazilevvel 1229 / Nisan 1814

133. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 25 - 28

134. Ay Es, s. 28

135. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c 11, s. 401

Suriye'yi istila için bahaneler aramaya başladı. 1830'larda Suriye de karışık bir haldeydi. Akka Valisi de Suriye'de Mehmet Ali'nin Mısır'da olduğu gibi güçlenmişti. İki valinin nüfuz çekişmesi ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti Mısır ve Suriye gibi iki önemli eyaletinin valilerinin savaşmasını istemiyordu¹³⁶. Fakat M. Ali Suriye'yi ele geçirmek için Akka üzerine harekete geçti¹³⁷. 1831 yılı sonbaharında Suriye'ye taarruz etti. M. Ali 1832 yılı haziran ayına kadar hemen hemen bütün Suriye'yi işgal etmiş nüfuzunu daha geniş bir alana yaymıştı. Bundan sonra İbrahim Paşa Akka Kalesini ele geçirerek kuzeye doğru harekete geçti. Osmanlı Devleti Mısır Paşası'nı asi ilan etti. Üzerine kuvvet gönderdi. Artık Padişah ile Valisi arasındaki savaş başlamıştı¹³⁸. M. Ali Suriye'yi işgal için çok iyi bir zaman seçmişti. Osmanlı Devleti ordusunu 1826'da lağvetmiş, 1827'de Navarin'de donanması yakılmış yeni kurulan ordu henüz tesis edilmemiş ve 1828'de başlayan Rus harbi sebebiyle yeni ordunun mevcut kıtaları da mahvolmuş bütün bunlara üstlük Osmanlı Devleti Rusya'ya harp tazminatı vermek zorunda kalmış¹³⁹. Avrupa ise 1830 ihtilalinin meydana getirdiği isyanlarla çalkalanıyordu. Rusya ise Polonya'da çıkan ihtilal ile uğraşıyordu. Kimsenin bu tarafa bakacak hali yoktu¹⁴⁰.

Mısır ordusu 14 Ekim'de öncü kuvvetler, 2 Kasım 1831'de asıl ordu olmak üzere Mısır'dan hareket etti. Hemen hemen bütün Suriye şehirleri ona karşı koymadan teslim oldular. Sadece buna Halep vilayeti karşı koydu. Bab-ı Ali Rakka Valisi Mehmet Paşa'yı Halep kaymakamı tayin etmiş ve kazalarına Mehmet Paşa kumandasında toplanmaları için emir göndermişti. Arabistan seraskeri tayin edilen Mehmet Paşa'ya büyük yetkiler verildi.

Mayıs ortasında Osmanlı Devleti Ağa Hüseyin Paşa'yı Mısır, Girit ve Habeş valisi tayin ederek İkinci bir ordu ile Haleb'e gön-

136. GÜZELBEY, 3. Fasikül, s. 5 - c 142, s. 2 - Tarihi Cemaziyelevvel 1247/1831

137. Ay Es, s. 6 - c 142, s. 24, Tarihi 12 Recep 1247 / 1831 Aralık

138. KARAL, Ay Es, s. 129

139. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 51

140. Ay Es, s. 52

derdi. Plana göre bu iki ordu Halep'te birleşecek ve Asi valiye karşı cephe alacaktı¹⁴¹.

2. Mahmut Halep Valisi'nin hazırlıklı olmasını emreden fermanı göndermeden önce Mehmet Ali Paşa Suriye'de memurları tayin etmeye başlamış ve Suriye'nin hakimiyetine geçtiğini açıklamıştı.

Mehmet Paşa ordusu 8 Temmuz'da Hums önünde İbrahim Paşa'ya yenildi. Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu da Beylan geçidinde müdafa tedbirleri almıştı. Bu arada İbrahim Paşa Halep'e girdi. Burada yeniçeri ocağını yeniden kurduğunu ilan etti. 29 temmuzda Beylan geçidinde İbrahim Paşa ile Osmanlı ordusu karşılaştı. Osmanlı Ordusu yenildi. İbrahim Paşa böylece Urfa - Maraş, Antep ve Adana'ya kadar ilerledi. İbrahim Paşa bundan sonra Konya'ya doğru ilerledi. 21 Aralık 1832'de Osmanlı Ordusu Konya'da yenildi. Bu durumda M. Ali'ye İstanbul yolu açılmıştı. Osmanlı Saltanatı tehlikeye düşmüştü. Bundan sonra diplomatik temaslar başladı¹⁴².

Antep'te Osmanlı Mısır Savaşı

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Antep'e girdiği 1832 yılında Antep'in nüfusu "Anadolu, Suriye, Filistin Seyahatnamesi"ni yazan Fransız Baltisin Poujoulat'a göre 15.000 kişi idi. Bunun 12.000 kişisi müslüman 3000'i ise hristiyandı. Antep bölgesinde bulunan köy ve kasabalarda bulunan halkın ezici çoğunluğu Müslüman -Türk, az bir kısmı ise hristiyan Ermenilerdi. 11. asırdan beri Müslüman Türkler Antep bölgesinde hakim durumda idiler¹⁴³.

Mısır ordusu Antep bölgesinde görüldüğü zaman Antep halkı Osmanlı Devleti ile güçlü Mısır Paşası arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştı. Mehmet Ali ve İbrahim Paşa'ya sempati duyan Suriye şehirlerinin aksine Antep halkı kesinlikle Osmanlı tarafını

141. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 59

142. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 64

143. SOLMAZ Mehmet - YETKİN Hulusi, Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz, Gaziantep 1965, s. 8

tutmuştu. Antep şeriye sicillerindeki pek çok belge bunu ispat etmektedir. Halbuki Antep halkı zaman zaman Osmanlı Devleti'ne ve yöneticilerine karşı birçok ayaklanmalar yapmıştı. Son dönem ehliyetsiz yöneticilerden ve merkezi otoritenin zayıflığından kaynaklanan pek çok olay yaşanmıştı. Antep halkı bütün bu şikayetlerine rağmen diğer Suriye şehirleri ve hatta birçok Anadolu şehirleri¹⁴⁴ gibi Mehmet Ali'ye bir kurtarıcı gibi ya da en azından sempati ile bakmadı. Bunun sebepleri ne olabilirdi? Mehmet Ali'nin ordusu subaylar haricinde Arapça konuşuyordu. Antep halkı yıllarca Arap aşiretlerinin saldırılarından bıktığı için bunlara sempati duymamış olabilirdi. Antep halkı İbrahim Paşa'nın ve Mehmet Ali Paşa'nın II. Mahmut ve Osmanlı Devleti aleyhinde yaptığı propogandaya kapılmadı. 8 yıl boyunca İbrahim Paşa ordusuyla mücadele etti. Çete savaşları yaptı.

Medrese çevresi dışında büyük halk kitlesi Osmanlı tarafını tuttu. Medrese çevresi ise İbrahim Paşa ordusu Antep'te görüldüğü zaman büyük bir kararsızlık içine düşmüşlerdi. Bir tercih yapamayarak çoğunlukla pasif kaldılar. Bu arada Antep'teki Ermeni azınlığı da Mehmet Ali Paşa'nın bölgedeki hristiyanları kendi yanına çekmek için giriştiği çok geniş propoganda faaliyetlerine yayınladıkları ferman ve bildirimlerle hristiyan haklarını savunmalarına rağmen Antep Ermenileri istila karşısında tarafsız kaldılar¹⁴⁵. Hatta Nizip savaşına hazırlanan Osmanlı ordusunun komutanı Hafız Paşa bölgedeki en kalabalık azınlık olan Ermenilerden Osmanlı ordusuna asker almayı bile düşünmüştü¹⁴⁶.

İbrahim Paşa büyük bir Arap devleti kurma amacındaydı. Halep diğer Suriye şehirleri gibi İbrahim Paşa'ya hemen kapılarını açmadı. Bunda Halep Valisi Mehmet Paşa'nın Mehmet Ali Paşa'nın düşmanı Hüsrev Paşa'ya bağlı bulunmasının da etkisi vardı¹⁴⁷.

144. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 67

145. SOLMAZ Mehmet, YETKİN Hulusi, Ay Es, s. 13

146. MOLTKE, Ay Es, s. 244

147. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 55

1831 Ağustos ayındaki bir belgede Birecik ordusu için Antep Şehrinden gönderilen mühimmat ve levazımataın listesi vardır. Ayrıca 750 asker de ordu emrine gönderilmişti¹⁴⁸. Bu tarihte henüz savaş başlamamıştı ama M. Ali'nin bütün hazırlıklarını bitirdiği bir tarihi. Osmanlı Devleti'de buna karşı bazı tedbirler alıyordu.

İbrahim Paşa 2 Kasım 1831'de Mısır'dan hareket etmişti. Şu aşağıdaki belge İbrahim Paşa'nın hareketinden 4 ay sonra Halep'i ilhak ettiğini gösteriyor.

" Buyrultu

İbrahim Paşa'dan Antep Kadı ve Müftüsüne:

Sayda ve Şam eyaletleri gibi Halep Eyaleti ve kazalarının da Mısır hükümetine ilhak olunduğu, bu sebeple memleket umurunu tanzim ve idare için tecrübeli bir mütesellim tayini gerektiğinden Battalzade Hacı Sadık Bey'in mütesellim tayin edildiği, siz ki adı geçenler mumaimleyhi üzerinize mütesellim bilip memleketin idaresinde ona yardımcı olasınız.Siz ki mütesellimsiniz gereğine göre herkesle iyi geçinerek idare edesiniz durumu tarafıma bildirmeniz için işbu buyrultu Divan-ı Seraskeriden....." 21 Safer 1248 (Şubat 1832)¹⁴⁹

Bu buyrultunun yazıldığı sırada İbrahim Paşa ordusu henüz bu bölgeye girmemişti. Hums önlerinde 8 Temmuz 1832'de Mehmet Paşa'nın civar illerden toplanan ordusuyla karşılaşan İbrahim Paşa bu orduyu büyük bir yenilgiye uğrattı. Antakya'dan güneye doğru inmeye başlayan Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Mehmet Paşa'nın bu mağlubiyetini öğrenince geri döndü ve Beylan geçidinde müdafaaya hazırlandı. Hüseyin Paşa Beylan'da müdafaaya hazırlanırken İbrahim Paşa Halep'e girmiş, burada ordusunu dinlendirmiş, şehrin idari vaziyetiyle ilgilenmişti¹⁵⁰. İbrahim

148. GÜZELBEY, Ay Es, 3. Fasikül, s. 35 - c 142, s. 165- Tarihi 1247 Rebiülevvel 1831 Ağustos

149. GÜZELBEY, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri 3. Fasikül s. 64-65 - c 142, s. 353 - Belge Tarihi 21 Safer 1248 / Şubat 1832

150. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 62

Paşa'nın Halep'e geldiği tarih 1832'nin Temmuz ayı ortaları olmalıdır. Fakat yukarıdaki belgeye göre İbrahim Paşa henüz Halep'e gelmeden bu bölgenin Mısır'a ilhak edildiği yolunda buyrultular çıkardı ve tayinler yaptı¹⁵¹, vergiler toplanması ile ilgili buyrultular gönderdi, köylerin hasılatlarının gönderilmesini istedi¹⁵².

İbrahim Paşa Temmuz sonunda Halep'ten ayrıldı. Beylan'da müdafaaya hazırlanan Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu perişan etti (29 Temmuz 1832). İbrahim Paşa bundan sonra Antep bölgesine girebildi. Buradan Adana'ya kadar uzandı ve Konya istikametine yöneldi. 21 Aralık 1832'de bu muharebeyi de kazandı. Ona artık İstanbul yolu açılmıştı.

İbrahim Paşa Osmanlılarla sadece harp etmek değil büyük bir devlet kurmanın gereği olarak halkı kendi yanına çekmek için geniş bir propoganda faaliyetine girişti. 2. Mahmut'un yaptığı yenilikleri dinsizlikle suçlayarak bu konuda zaten şikayetçi olan halkı kendi yanına çekmeye uğraşıyordu. Yalnız askeri hareketle uğraşmıyor Suriye idaresini yeni baştan kuruyordu. Aynı zamanda bölgedeki hristiyan ve yahudi gibi unsurlara fazla haklar vererek ve hatta bunları her türlü vergiden muaf tutarak kazanmak istiyordu¹⁵³.

İbrahim Paşa Halep'in su işiyle de ilgilenmişti.

" Divan-ı Kaimakam-ı Halep'ten Antep'e Buyrultu:

Halep'e akan suyun mecrasının bakımı ve suyun artırılması hizmetlerinin karşılığı olarak Kızılhisar ve bağlı köylerinin avarız-ı haneden muaf tutuldukları ve buna dair ellerinde birçok sultanlar tarafından verilmiş emirler bulunduğu halde mürketip vezirler aykırı hareket eyledikleri ve sözü geçen köylülerin de hizmeti bıraktıkları Halep'in cami ve hamamları ile bostanları susuz kaldığı ve kalacağı için tevziatta birşey istenmemesi 22. c 1248 (1832) Kaimakam-ı Halep İbrahim Paşa"

151. GÜZELBEY, Ay Es, s. 64 - c 142, s. 353 - 21 Safer 1248 / Şubat 1832 Ay Es, s. 65 - c 142, s. 345 Belge Tarihi 21 Safer 1248 / Şubat 1832

152. GÜZELBEY, Ay Es, s. 65 - c 142, s. 354 - Belge tarihi 17.R.1248 / 1832 Ay Es, s. 67, c 142 . s. 361 - Belge tarihi 1248 / 1832

153. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 57

Halep için Antep çok önemliydi. çünkü Halep'in suyu ve birçok¹⁵⁴, gıda maddesi Antep'ten gidiyordu. İbrahim Paşa'da bunun farkındaydı ve Antep ile çok yakından ilgileniyordu. Ayrıca Antep Halep'in kuzeye yani Anadolu'ya açılan kapısıydı. İbrahim Paşa Antep'teki yöneticileri bizzat kendisi tayin ediyordu. İbrahim Paşa'nın Antep üzerinde bu kadar çok durmasına rağmen Antepliler İbrahim Paşa'yı bir türlü kabul etmediler. Sonuna kadar direndiler. İbrahim Paşa Antepliler'in bu direncini kırmak için zaman zaman onları çok sert bir dille tehdit ediyordu.

" Buyrultu Antep'e

Halen mütesellim olan Ayan Arif Ağa'nın mütesellim tayin edilip tarafınıza gönderildiği, kendini mütesellim bilip mütesellimliğe dair işler için söz ve oyuna bağlanınız. Bundan böyle hepimiz ırz ve edebinizle oturunuz. Eğer eski Antepliliğinizi tekrar ederseniz biz adam öldürmekten usanmadık...

Allah hakkı için Antep'in ne kadar ileri gelenleri varsa Akka'da taş altında çürütürüz. Birden adam öldürmeyiz. Hiç erkek bırakmayarak Antep'in dümdüz edileceği "İrade-i kat'a-ı cenap-ı veliyelniemi muktezasından olduğuna" azledilmiş ve belirtilmiş bulunduğunu bilip buna göre hareket eylemeniz babında işbu buyrultu yazıldı. Mirimiran İbrahim"¹⁵⁵

Ne yazık ki bu belgenin tarihi yoktur. Fakat Antep'te İbrahim Paşa idaresinin kabul edilmediği ve bu konuda Anteplilerin Suriye ve diğer Anadolu şehirlerinden çok farklı bir tutum takındıklarının açık delilidir.

İbrahim paşa ile savaşması için civar illerden bir ordu kurulmuş ve geniş yetkilerle Halep valisi Mehmet Paşa'ya verilmişti. Fakat Mehmet Paşa Hums'ta mağlup olmuştu. Osmanlı ordusu da Beylan geçidinde İbrahim Paşa'ya yenilmişti. Mehmet Paşa'nın gelmesi ihtimali olmayan şark istikametine çekilmişti. Burada İb-

154. GÜZELBEY, Ay Es, s. 66 - c 142, s. 350 - Belge Tarihi 22.C 1248 (1832)

155. GÜZELBEY, 3. Fasikül, s.67 - c 142, s. 361 - Tarihi yok

rahim'in öncü kuvvetleriyle ancak küçük çapta çete harpleri yapabilmişti¹⁵⁶. Mehmet Paşa 1832'nin Ağustos ortalarında kendi birliklerinin büyük bir kısmının Sivas tarafına gittiklerini Antep ve Maraş'ta asayişin yok olduğunu, zahire yönünden büyük sıkıntı çektiklerini ve halkın çoğunluğunun İbrahim Paşa'nın propagandasıyla galip tarafa meylettğini ve kendisinin daha içerilere gidemeyip Malatya'ya çekilmek istediğini bildiriyordu. Mehmet Paşa'nın bölge halkını iyi organize edemediği anlaşılıyordu.

İbrahim Paşa ise Filistin, Suriye ve Anadolu'nun büyük bölümünü zaptettikten sonra babasına bir mektup yazarak isterse İstanbul'a gidip sultanı kolaylıkla halledebileceğini yalnız bunun için kendisinin onayını almak istediğini bildiriyordu. M. Ali oğluna ilerlemesi için emir verdi. İbrahim'in ordusu Kütahya'ya yaklaştığında durması emrini aldı. Çünkü Mısır'a anlaşmak için temsilciler gönderilmişti. Bu arada ordusuz kalan Osmanlı Padişahı 2. Mahmut Fransa'nın M. Ali'yi desteklemesi ve İngiltere'nin beklenen ilgiyi göstermemesi üzerine Ruslardan yardım istemek zorunda kaldı. Balkanlar'a ve boğazlara yerleşmek isteyen Rusya bu isteğe derhal uydu ve yardıma koştu. Ruslar'ın İstanbul boğazına asker çıkarması diğer büyük avrupa devletlerini telaşa düşürdü. Hindistan yolu üzerinde kuvvetli bir devlet istemeyen İngiltere de M. Ali'ye cephe aldı. İngiltere'yi Fransa takip etti. İngiliz ve Fransız donanmaları Osmanlılara yardıma koştu. İbrahim Paşa 5/6 Mayıs 1833'te Kütahya Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Buna göre M. Ali'ye Mısır'a ilaveten Girit, Cidde, Sayda, Şam, Halep, Adana valilikleri verildi. Bu durumda Antep bölgesi ikiye ayrılarak M. Ali ile Osmanlılar arasında taksim edilmiş oldu¹⁵⁷. Antep - Mısır sınırı bazı kaynaklarda şöyle gösteriliyordu. Sacur, Tilbaşar Mısır'ın kuzeydoğu sınırı olmuş, Barak, Oğuzeli ve Kilis Mısırlılarda kalmıştır. Antep ve Nizip ise Osmanlılara iade edilmiştir¹⁵⁸. Kağıt üzerinde bu şekilde gösterilmesine rağmen şeriye sicillerinde pek çok belge Antep'in Mısır Tarafında kaldığını göstermektedir. Çünkü

156. ALTUNDAĞ Ay Es, s. 67 - 68

157. SOLMAZ MEHMET - YETKİN Hulusi Ay Es, s. 14

158. Ay Es, s. 17

Kütahya anlaşmasıyla çizilen sınırdaki Antep Osmanlı tarafında kalmış olsaydı bu tarihten sonra İbrahim Paşa'dan buyrultu gelmemesi gerekiyordu. Fakat İbrahim Paşa Mayıs 1833'te Kütahya anlaşmasının imzalanmasından sonra da Antep'e birçok buyrultular göndermişti¹⁵⁹.

Kütahya anlaşmasının imzalanmasından sonra Mehmet Ali Paşa'ya verilen yeni vilayetlerin vergilerinin tesbit edilmesi için Eski defterdar Hacı Ethem Efendi Mısır'a gönderildi. Ethem Efendi M. Ali ile olan müzakerelerinde serbest bırakıldı.

M. Ali Adana eyaletinin Osmanlılar'ın kabul ettikleri sınırına çekilmemişti. Antep bölgesindeki durum ise şöyleydi: Ethem Efendi tam sınırın ortasında kalan ve halen Mısır işgalinde bulunan Antep'i kurtarmak için Antep'in eskiden beri müstakil olarak idare edildiğini ve eskiden beri Bab-ı Ali'nin mütesellimliği elinde tutan aileden Arif Bey'i mütesellim tayin ettiğini bildirmiş ve Mehmet Ali'nin buraya müdahale etmemesini istemişti¹⁶⁰. Fakat olaylar Ethem Efendi'nin istediği gibi gelişmemişti. İbrahim Paşa Ethem Efendi'nin bahsettiği aileden Arif Ağa'yı mütesellim tayin etti¹⁶¹. Ama Antep bölgesinin müstakil bir idare olduğu yolundaki sözlerini kabul etmedi. Antep'in o sırada Halep'e bağlı olduğunu biliyordu. Zaten bir müddet sonra da Ethem Efendi'nin isteği ile tayin ettiği Antep Mütesellimi Arif Ağa'yı değiştirerek yerine başka bir mütesellim tayin etti¹⁶². Böylece Ethem Efendi'nin Antep'in Mısır işgalinden kurtarılması yolundaki çabaları boşa çıktı. Şehir 8 yıl Mısır işgalinde kaldı. Bundan sonra Antep halkı despot Mısır valisinin yönetiminde çok sıkıntılı günler yaşayacaktı. İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Antep bölgesini işgal ettiği zaman halka çok iyi davranılacağı propoğanda edilmekte idi. İlk iş olarak

159. GÜZELBEY, Ay Es, s. 111 - c 143, s. 132 Belge Tarihi 1250 / 1834
Ay Es, s. 79 - c 142, s. 456 - Belge Tarihi Recep 1249 / 1833 Kasım
Ay es, s. 97 - c 142, s. 71 - Belge Tarihi 1251 / 1835 (ve daha birçok belge)

160. ALTUNDAĞ, Ay Es, s. 139

161. GÜZELBEY, Ay Es, s. 67 - c 142, s. 361 Belge Tarihi yok

162. Ay Es, s. 104 - c 143, s. 99 - Belge Tarihi 1252 / 1836

Ay Es, s. 111 - c 143, s. 132 - Belge Tarihi 1250 / 1834

önemli askeri mevkilere Mısır askerleri yerleştirilmiş, önemli makamlara Mısır yanlıları getirilmişti. Kısa bir zaman içinde vergi adı altında insafsız bir soygun ve talan başlamıştı. Halk bu despot yönetimden nefret etmiş Osmanlı yönetimini arar hale gelmişti. Fransız seyyah Baltisin Paujoulat'ın Anadolu, Suriye ve Filistin Seyahatnamesinde İbrahim Paşa'nın emirlerine karşı gelen 400 Antepli'nin kellesi koparılmak suretiyle idam edildiği anlatılmaktadır. Bu gibi hareketler Antep halkı arasında Mısırlılara duyulan kin ve nefreti artırmıştı. İbrahim Paşa henüz Anadolu içlerine gitmeden önce Antep bölgesi Türklerinden bir ordu kurmaya çok önem vermişti. Bu askerler ile Anadolu'nun işgalinin çok kolaylaşacağını hesap ediyordu. İbrahim Paşa Türkler'in bu kadar yoğun olduğu ilk Türk topraklarına gelince ilk yaptığı iş bu bölgeden asker toplamak olmuştu. Mısır askerleri cebren evlere girerek uygun buldukları delikanlıları zorla alıp götürmüşlerdi. Antep halkı arasında hala Arap ordusunun yaptığı zulümler anlatılmaktadır. Birçok destan ve türkölere konu olmuştur¹⁶³. 1835 tarihli bir belgede İbrahim Paşa'nın asker toplamak istediği halkın bundan dolayı etrafa dağılıp kaçtıkları ancak asker alımı tamamlandığından çarşı, dükkanların açılıp herkesin işiyle meşgul olması müsterih olmaları duyuruluyordu¹⁶⁴.

Antep Kütahya anlaşması ile tam sınır bölgesinde kaldığı için burası 8 yıl süreli bu iki ordunun savaş hazırlıklarına ve savaşlarına sahne olmuştu. Osmanlı Devleti Suriye'yi Mehmet Ali'nin elinden almak için sürekli Malatya, Adıyaman, Maraş, Urfa, Antep topraklarında ordu bulundurmuş ve hazırlık yapmıştır. M. Ali Paşa'da Halep civarında mukabil bir ordu bulunduruyordu. Her iki tarafta ordunun çeşitli ihtiyaçlarını civar köy ve şehirlerden zorla temin ediyorlardı. Salgın hastalıklar ve sağlık tedbirlerinin yokluğu yüzlerce askerin ölümüne yol açıyordu. Bu konu Moltke'nin "Türkiye Mektupları" isimli eserinde teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Moltke askerlerin üçte birinin hastalık yüzünden öldüğünü kaydeder¹⁶⁵.

163. SOLMAZ Mehmet, YETKİN Hulusi, Ay es, s. 14 - 15

164. GÜZELBEY, Ay Es, s. 97 - c 143, s. 71 Belge Tarihi 1251 /1835

165. MOLTKE, ay Es, s. 241

Kütahya anlaşması ile Osmanlı Devleti Yavuz Sultan Selim Fetihlerinden vazgeçmiş oluyordu. Mehmet Ali Paşa'da İstanbul yakınlarına kadar gelmiş olmakla birlikte müstakil bir devlet kuramamıştı. Her iki taraf da bu anlaşmanın geçici bir uzlaşma olduğunu, ileride kesin bir hesaplaşma olacağını görmekteydiler. Yardıma gönüllü olarak koşan ve hizmetlerini emrivaki halinde kabul ettiren Ruslar, Osmanlı Devletiyle Hünkar iskelesi anlaşmasını imzaladılar. (8 temmuz 1833) Bu antlaşmaya göre Mehmet Ali'nin yeniden harekete geçmesi halinde Rus kuvvetleri 2. Mahmut'a yardıma gelecekti. 8 yıl süreli bu antlaşmanın gizli maddeleri uyarınca da boğazlar Ruslara açık diğer devletlere kapalı bir duruma sokulmaktaydı. Rusya'nın bunu başarması, Osmanlı Devleti üzerinde hakimiyet kurması, bir nevi devletin hamisi durumuna gelmesi demektir. Osmanlı devletinde Rus himayesi dönemi başlıyordu. Bu durum Avrupayı büyük bir huzursuzluğa sevketti. İngiltere ve Fransa boğazlar statüsünde bir değişiklik kabul etmeyeceklerini ilan etmek zorunda kaldılar. Meydana gelen kriz Avusturya başvekili Metternich'in araya girmesi ve Rusya'nın Hünkar İskelesi ile elde ettiği avantajları Avusturya ile paylaşmaya razı olmasıyla kontrol altına alınarak donduruldu. Avusturya-Rusya-Prusya arasında yapılan Münchengraetz anlaşmasıyla (18 Eylül 1833) iki devlet ayrıca Osmanlı Devleti'nin muhafazası ve korunmasını öngörmekte ve Osmanlı hanedanı değişse bile Mısır valisinin hakimiyetini Balkanlardaki eski Osmanlı topraklarına intikal ettirmesini kesin olarak önleyeceklerdi.¹⁶⁶

Nizip Savaşı

Kütahya anlaşmasının uygulanması sırasında bir takım anlaşmazlıklar meydana geldi. M. Ali'nin elinde kalan ülkelerin vergileri konusunda anlaşmazlıklar oldu¹⁶⁷. Lübnan'da M. Ali'ye karşı çıkan bir isyan 2. Mahmut tarafından desteklendi. Bu arada M. Ali Mısır'a bağımsızlık kazandırmak için diplomatik faaliyetlerini sürdürüyordu. İbrahim Paşa'nın hayalleri, ihtirasları o derece büyüktü

166. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Ay Es, s. 89

167. KARAL, Ay Es, s. 139

ki halifeliği bile İstanbul'dan Mısır'a taşımayı düşünüyordu. Zaten Osmanlılar halifeliği Mısır'dan almamışlar mıydı? Bunun dışında İbrahim Paşa'nın Avrupa devletlerine şirin görünmek için Suriye hristiyanlarına fazla haklar tanınması müslümanlarla eşitlik prensibini ortaya koyması Suriye halkını M. Ali'ye karşı ayaklanmaya sevketmişti. Padişah bundan memnundu. Bu arada Osmanlı ordusu nisbeten düzene girmişti. M. Ali'yi bir ticaret rakibi olarak gören İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapıldı. (16 Ağustos 1838 - Balta Limanı Ant.) Böylece bu devletin de siyasi desteği sağlandı¹⁶⁸.

Mehmet Ali ile Osmanlı Devleti aralarında yaptıkları birtakım görüşmelerde bir anlaşma sağlayamadılar. M. Ali her yıl Bab-ı Ali'ye vermesi gereken vergiyi göndermedi ve bağımsızlığını ilan etti. Bu durumda 2. Mahmut Rusya'nın da onayını alarak M. Ali Paşa'ya karşı savaşa girişilmesi için emir verdi. (21 Nisan 1839)¹⁶⁹.

Osmanlı ordusu Antep'in güneydoğusundaki Nizip'te konakladı. İbrahim Paşa ise Karargahını Halep'te kurdu. Osmanlı ordularının başında

Hafız Ahmet Paşa bulunuyordu. Osmanlı ordusunda bundan başka Prusya'dan getirilmiş subaylar vardı. Bunlar arasında ileride Prusya genel kurmay başkanı olacak olan Helmut Von Moltke'de bulunuyordu.**

Sayı bakımından aşağı yukarı Osmanlı ve Mısır orduları eşitti. Hafız Paşa kuvvetleri bir yıldır savaşa hazır halde tutuluyordu. İbrahim Paşa'da Suriye'nin kuzey sınırına çok miktarda cephane sevk ediyordu¹⁷⁰. Kendisi de Halep dolaylarında büyük bir hazırlık içindeydi¹⁷¹. Osmanlı ordusu Birecik'te toplandı. (7 Mayıs 1839). İki ordunun birbirine bu kadar yakın bulunduğu bir ortamda her an ça-

168. ALTUNDAĞ, Şinasi, 1841 Boğazlar Mukavelesi, Ankara 1939, s. 48

169. KARAL, Ay Es, s. 140

** Helmut Von Moltke, "Türkiye Mektupları" isimli çok tanınmış eserinde Antep civarında cereyan eden Osmanlı - Mısır savaşını detaylı bir biçimde anlatmaktadır.

170. Moltke, Ay Es, s. 240

171. Ay Es, s. 240

tışma başlayabilirdi¹⁷². İbrahim Paşa'nın ordularını güneye çekeceği lafları dolaşmasına rağmen bu doğru değildi. Çünkü o Kuzey Suriye'yi ve Adana'yı çarpışmadan bırakmazdı¹⁷³. Osmanlı ordusunun öncüleri 20 Mayıs'ta Nizip'in ilerisine, tam sınıra varmışlardı¹⁷⁴. Birecik'te Fırat kenarında kurulan ordugah çok güç şartlar içerisinde hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu.

Moltke İbrahim Paşa'nın ordusunun Türklerle kıyaslandığı zaman daha iyi olduğunu söylüyordu. Sayıca da Hafız Paşa'nın ordusundan ancak 10.000 kadar fazla idi. Fakat İbrahim Paşa ordusunun bir bölümü yeni işgal ettiği yerlerden toplanmış kişiler olduğundan, bu ordudan sürekli Osmanlı ordusuna günde 30, 40 kişi iltica ediyordu. Hatta silahlarıyla geliyorlardı. Mısır ordusunda yokluk hüküm sürüyor ve Suriye şehirleri Mısırlılar'a isyan halinde bulunuyorlardı. Moltke savaş başlamadan civardaki kuvvetlerin de gelmesini beklemek gerektiğini düşünüyordu. Fakat Hafız Paşa ise bir an önce savaşmak istiyordu. Görünüşte İbrahim Paşa'nın çarpışmaya başlamaya hiç niyeti yoktu. Birçok şeylere tahammül ediyordu. Fakat İbrahim Paşa'yı harekete geçiren şey Antep'li'lerin yaptığı şu olay olmuştu.

Osmanlı ordusunun süvari kuvvetleri sınırın beş saat ötesine kadar uzanmıştı. Savaşın başladığını gören Antep halkı şehirdeki Mısır kuvvetlerini İç Kaleye hapsetmişti. Bu kuvvetler hafif bir bombardımana dayandılar. Fakat bunlara tedahüle kalmış olan 18 aylıklarının ödeneceği vaad edilince sadece teslim olmakla kalmayıp Osmanlı hizmetine de geçtiler. Bu durum bardağı taşıran son damla olmuştu ve Suriyeli bir serdarın bile tahammül edeceğinden fazlaydı. Ve İbrahim 20 Haziran günü bütün ordusuyla ortaya çıktı. Osmanlı ordusundan sadece 1,5 saat mesafede karargah kurdu¹⁷⁵. Moltke'ye göre bu durumda geri çekilmek daha doğru olacaktı. Ancak Hafız Paşa ayıp olur gerekçesiyle bunu geri çevirdi. Moltke bu çekilmenin düşmanın tazyiki ile olmayıp kendi rızasıyla ola-

172. Ay Es, s. 255

173. Ay Es, s. 254

174. Ay Es, s. 257

175. MOLTKE, Ay Es, s. 263

çağını söylemesine rağmen bunu kabul ettiremedi. Hafız Paşa geri çekilirse Antep'in de elden çıkacağını söylemiş olmalı ki, Moltke bu kadar önemli olayın yanında Antep'in elden çıkmasının üstünde durulacak birşey olmadığını asıl önemli olanın İbrahim Paşa'nın ordusunu mahvetmek olduğunu söylemişti. Ve Nizip'te daha fazla kalmaktan doğacak sonucu kabul etmeyeceğini bildirmişti¹⁷⁶.

Nihayet Mısırlılar'ın beklenen saldırısı 24 Haziranda başladı. Hafız Paşa'nın ordusu dört saat içinde perişan edildi. Harp meydanında binlerce ölü on binlerce esir ve silah bırakıldı. İbrahim Paşa kuvvetleri Osmanlı ordusunu bir kere daha büyük yenilgiye uğratmış ve ona 2. Defa İstanbul yolu açılmıştı¹⁷⁷. Bu arada padişah 2. Mahmut yenilgi haberi gelmezden birkaç gün önce öldü. Yerine 16 yaşındaki oğlu Abdülmecit geçti. (1 Temmuz 1839) Abdülmecit tahta geçince gönderdiği fermanla 2. Mahmut zamanından beri M. Ali ile olan ihtilafın sona erdiğini bildirmişti¹⁷⁸. Ancak meseleler Avrupa devletleri işe karışmadan bitmedi.

Nizip Savaşının ertesi gün İbrahim Paşa Antep halkına gönderdiği bildiride şöyle diyordu:

" Antep halkına bildirilir ki:

Dünkü gün Mısır ordusu ile İstanbul ordusu üzerine varılıp pek fena tarumar ettiğimizi şimdiye kadar işitmiş olacaksınız. Sizin ettiğinizi kendi merhametimden affettim. Hatta ilkin Antep'e gelmeyip ordunun üzerine gitmemiz, kadın ve çocuklarınıza merhametten icap etmiştir. Bu defa da tarafımızdan teşebbüs-ü umur ile mesalih miriyeyi birlikte görmek için Antep'in ileri gelen eşrafından Hüseyin Efendi tarafınıza gönderilmiştir. Siz Antep'liler affettiğimi bilip başka yerlere gitmişiniz varsa cümleniz Antep'e gelip işleriniz ile meşgul olarak miri hizmetler dahi görmeyiniz. Mazallah bu af ve buyrultudan sonra taşrada kimse kalıp Antep'e

176. Ay Es, s. 265

177. KARAL, Ay Es, s. 142

178. GÜZELBEY, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 3. fas., s. 99 - c 143, s. 76. Belge Tarihi 1255 / 1839

gelmez ise başka türlü terbiye edeceğim. Kesin ve doğru olarak bilmeniz için Divan-ı Askeri-i Mısriye'den bir günlük yoldaki Nizip'ten iş bu buyrultu çıkarıldı. Gerekir ki mucibince hareketi aykırı işlerden çekinesiniz¹⁷⁹.

Mısır istilasının başladığı günden beri Antepliler'in Mısırlılar'a direndiğini karşı koyduğunu görmüştük. Bu belgede İbrahim Paşa "sizin ettiğinizi" demekle herhalde Moltke'nin anılarında anlattığı Antepliler'in Mısır ordusunu kaleye hapsedip daha sonra da onların Osmanlı ordusuna iltihak etmelerini sağlamış olduklarını kasdetmişti. Bundan başka Mısırlılar Hafız Paşa ordusuyla Antep - Birecik karayolu üzerindeki Mizar geçidinde savaşa tutuştuğu sırada Antepliler de Orul köyü yakınında Osmanlı ordusuna yardımcı olarak savaşa katılmışlardı.

Yenilgiden sonra İbrahim Paşa Antepliler'in bu "ettikleri" üzerine şehri yakıp yıkmaya, bütün halkı kılıçtan geçirmeye, taş üstünde taş bırakmayıp üzerine arpa ekeceğine yemin etmişti. Fakat bu olay Antepli bilginlerden Hafız Paşa'nın buluşuyla önlenmişti. Şöyle ki: Nizip savaşını kazanan İbrahim Paşa'nın Antep üzerine yürüdüğünü haber alan Antep halkı kadın, çoluk çocuk şehri terk ederek Maraş yönüne çekilmişlerdi. Tam bu sırada savaşlar sırasında tarafsız kalan Antep'in medrese mensupları yani o zamanın aydın sayılan kişileri devreye girdiler. Bu kişiler 120 kişilik bir heyet teşkil ederek şehre 3-4 saat mesafede İbrahim Paşa'yı büyük bir saygı ile karşıladılar. Bu heyetin başında medrese ileri gelenlerinden Küçük Hafız Paşa denilen kimse bulunuyordu. Tam bir siyaset adamı olan Küçük Hafız, heyeti teker teker İbrahim Paşa'ya takdim etmiş ve gönül alıcı sözlerle İbrahim Paşa'yı yumuşatmasını bilmişti. Bunun üzerine İbrahim Paşa ile Antep heyeti arasında yapılan anlaşmaya göre Antep'in doğu tarafında derme çatma birkaç kulübe ile bostan yakılmış Mısır askerleri tarafından yağma edilmiş ve buraya arpa ekilerek İbrahim Paşa'nın yemininin yerine getirilmesi sağlanmış ve böylece bütün Antep şehri yakılmaktan kurtarılmıştı¹⁸⁰.

179. GÜZELBEY, Şer'i Mahkeme Sicilleri, 3. fas., s. 99 - 100 - c 143, s. 76 Belge Tarihi 1255 / 1839 Haziran sonu

180. SOLMAZ Mehmet, Yetkin Hulusi, Küçük Hafız - M. Yavuz, s. 26 - 27

Nizip savaşı hezimetle neticelenmiş Moltke ve Osmanlı ordusu aynı akşam Antep'e gittiklerinde bütün halkın İbrahim Paşa'nın intikamı korkusundan şehri terkedip kaçtıklarını bu sebeple kendilerinin şehirde yiyecek hiçbir şey bulamadıklarını aynı gece yorgun atlarıyla yiyeceksiz ve arpasız Maraş'a gittiklerini anlatıyordu¹⁸¹.

Nizip yenilgisi Rusya'nın Hünkar İskeleyi antlaşmasının gereklerini yerine getirmesini icap ettirdiğinden İngiltere buna meydan vermek istemedi. İngiltere M. Ali'yi tazyik altında tutmaktaydı. Diğer 4 devlet de (Avusturya, Prusya, Rusya, Fransa) hazırladıkları bir notayla Bab-ı Ali'nin kendilerinin haberi olmadan Mehmet Ali ile ikili bir anlaşmaya girmemesini istemekteydi. Böylece Mısır meselesi bir padişah ile asi valisi arasındaki bir mesele olmaktan çıkıp tam bir Avrupa sorunu haline geldi. (28 Temmuz 1839) Osmanlı Devleti şimdi de 5 büyük devletin himayesini kabul etmiş oluyordu. İngiltere daha önce de belirtildiği gibi Balta Limanı anlaşmasıyla (16 Eylül 1838) Osmanlı Devleti'nden önemli ticari imtiyazlar elde etmişti. 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanının ilan edilmesi Mehmet Ali'nin iyice sıkıştırılmasının bir parçasıydı. Gülhane hattı'nın ilanının bu meselenin çözümüne olumlu katkı yapacağına inanılıyordu. Gerçekten Londra'da 12 Temmuz 1840'ta M. Ali yanlısı Fransa haricinde varılan mutabakat Mısır valisinin gerekirse silah zoruyla durdurulmasını öngörüyordu. Suriye'de M. Ali aleyhine oluşan hava da ona başka bir şans bırakmıyordu. Fakat M. Ali bu dört devletin teklifini Fransa'ya güvenerek reddetti. Bunun üzerine 4 devlet Mısır üzerine harekete geçtiler. M. Ali buna daha fazla dayanamayarak işgal ettiği bütün Suriye'den çekilmek zorunda kaldı. Padişah M. Ali'ye gönderdiği bir ferman ile Mısır'ın babadan oğula geçmek üzere kendisine bırakıldığını bildirdi. (Kasım 1840) Böylece 10 yıldır süren Mısır meselesi sona erdi.

İbrahim Paşa Antep yöresinden çekilirken pek çok cephane ve askeri malzeme bıraktı¹⁸². Bu durum İbrahim Paşa'nın Antep'ten süratle ayrıldığını göstermektedir. Mısır ordusunun çekildiği Antep

181. MOLTKE, ay Es, s. 271

182. GÜZELBEY, Ay Es, 3. fasikül, s. 116 - c 143, s. 173 Tarih 1840

halkına çeşitli bildiri ve buyrultularla bildirildi¹⁸³. Yine 1840 tarihli Ahmet Zekeriya Paşa'nın buyrultusuyla¹⁸⁴ Mısır valisinin Akka ve Beyrutta uğradığı felaket üzerine askerini çekmekte olduğu burada halkın asayişini temin için 20.000 kişilik bir kuvvetin buraya geleceği, savaş sırasında Osmanlı ordusundan yana olanların makamlarının korunacağı, maaşlarının da usulüne göre verileceği, Mısır ordusunda hizmet gören küçük zabıt olsun, mirliya olsun, başıbozuk bulunsun rütbelerinin eskiden olduğu gibi bırakılacağı ve kendilerine itibar olunacağına duyurulması isteniyordu. Ayrıca aynı belgede bütün bunların gönderilen Arapça takvim-i vekayi nüshalarında da belirtildiği ilave edilmekteydi. Burada ilginç olan nokta o sıralarda halkın %90 ının Türkçe konuştuğu bir şehire Arapça Takvim-i vekayi gönderilmesiydi. Bu durum merkezin bu bölgeyi ne ölçüde tanıdığını gösteriyordu. Osmanlı Devleti'nin en üst makamlarına kadar yükselen kimi vezir ve sadrazamların Gaziantep bölgesi halkını Arap ve Kürt zannederek Türkçe bilmeyen idareciler gönderdikleri görülmüştü. Türkçe bilmeyen yöneticilere halkın tepkisi büyük olmuştu. Mesela 1885 yılında Antep'e Ebul Muhsin Efendi adında Türkçe bilmeyen Şam'lı bir hakim gönderilmişti. Bir Türk şehrine Türkçe bilmeyen bir hakim Arapça bilmeyen halkı yargılayarak adalet dağıtacaktı. Antep halkı bunun üzerine Hasırcıoğlu'nun (Antep ileri gelenlerinden) dilinden İstanbul'a şu dilekçeyi gönderdi. " Antep bütün halkı türkçe konuşan büyük bir Türk şehridir. Gönderilen hakim Türkçe bilmez bir Araptır. Allah Kuranı Kerim'de "her kavme kendi diliyle konuşan bir peygamber gönderdik" buyurmuştur. Buna uyularak bize de Türkçe konuşabilen bir hakim gönderilmesini ihtiyarlığım dolayısı ile bütün ahali adına dilerim"¹⁸⁵. Antep'te Osmanlı idaresi tekrar kurulduktan sonra atanan ilk Antep Mütesellimi Battal Beydi. Halep Eyaleti'de Esat Paşa'ya verilmişti. Antep yine Halep Eyalet'ine bağlı bir sancak olmaya devam etti¹⁸⁶. Antep'te Mısır meselesi halledilip Osmanlı idaresi kurulunca bu bölgede Gülhane Hattı Hü-

183. GÜZELBEY, Ay Es, 3. fasikül, c 143, s. 92, Belge Tarihi 1840

184. Ay Es, s. 93, c 143, s. 39 Belge Tarihi 1256 / 1840

185. YETKİN Hulusi, Gaziantep Tarihi ve Davaları, s. 30-31

186. GÜZELBEY, 3. fasikül, s. 122, c 143, s. 188 Tarihi 1840

mayunu prensiplerinin uygulanmaya çalışıldığı ve bu konuda pek çok buyrultu ve ferman geldiğini görüyoruz. Hatta Antep henüz İbrahim Paşa idaresindeyken Gülhane Hattı Hümayunu prensiplerini içeren bir ferman Mehmet Ali'ye tabi olan bütün kazalara ve Antep'e de gönderilmişti¹⁸⁷. Antep Osmanlı idaresine geçtikten sonra da bu konuda ferman ve buyrultular geldi.

"Tanzimat-ı hayriyenin Halep Vilayetinde de uygulanması için ferman gönderildiği, Halep valisi Esat Paşa'nın 6 Safer tarihli buyrultusu ile Antep Naip Mütesellim ve ileri gelenlerine tebliğ edilmiştir"¹⁸⁸. Bundan sonraki yıllarda tanzimatın getirdiği yeni vergi toplama usulü uygulanmaya başlanmıştı. Vergilerin iki taksitte toplanacağı 1842 tarihli bir fermanla bildirilmişti¹⁸⁹. 1849 yılında Halep Eyaleti ve kazalarında nüfus sayımı yapılması için bir buyrultu gelmişti. Belgenin içeriğinden bu tarihte genel bir nüfus sayımı yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁹⁰. Antep'te askeri işlerde de tanzimat uygulamalarının yansımaları görüyoruz. 1843'te asker değiştirmeleri kuralı ve askerliğin beş yılla sınırlandırıldığı hakkında bir ferman gelmişti¹⁹¹.

19. yüzyılın ilk yarısında Antep şehrini incelerken şu önemli iç olayı da anlatmak gerekir. Halep ve Antep taraflarında halk emir ve yeniçeri diye iki kısma ayrılmıştı. Rivayete göre Emirler Yavuz'un Antep'i Osmanlı idaresine katmazdan önceki halkıydı. Yeniçeriler ise bu tarihten sonra gelip yerleşenlerdi. Bunların başında askeri sıfatı olan bir yeniçeri gelir. Bu iki partiden emirler başlarına yeşil, yeniçeriler ise kara sarık sararlardı. Antep'te asayiş bozucu olayların kökeninde hep bu ikiliğin tesiri vardı. (Daldabanoğlu ve Nuri Mehmet Paşa olayları bunun örnekleridir.) Yeniçeriler Osmanlı takımı olarak devlet taraftarlığını temsil ederlerdi. Emirler ise eski yerli halkın temsilcisi idiler. Yeniçeri ocağının ilgasına kadar iki

187. Ay Es, s. 99 - c 142, s. 74

188. Ay Es, s. 113 - c 143, s. 150 - Tarihi 6 Safer 1256 / 1840 Nisan

189. GÜZELBEY, Gaziantep Şer'i Mahkeme sicilleri 2. fasikül, s. 3- c 144, s. 87
Belge Tarihi 28 Muharrem 1258 / 1842 Şubat

190. Ay Es, s. 9 - c 144, s. 126, Belge Tarihi 1256 Safer / 1848 Aralık

191. Ay Es, s. 13 - c 144, s. 171, Belge Tarihi 1259 Zilkade / 1843 Kasım

taraf arasında zaman zaman mücadeleler ve muharebeler meydana geldi. Aynı durum Zülkadriyeli ve Beyazıdli isimleri altında Maraşta da mevcuttu¹⁹².

Şeriye sicillerindeki bir belgede bu ikiliğe bir son verilmesi isteniyor, yeniçerilerden birinin emirlerden birini öldürdüğü ve öldüren kişinin müftü ve mütesellim tarafından salıverildiği ve bu kişilerin görevden alındıkları bildiriliyordu¹⁹³. Bu belge İbrahim Paşa'nın idaresi döneminde gelmişti. Bu sırada gelen belgeler incelendiğinde 12 günde 4 mütesellim değiştiği, hem Osmanlı yöneticilerinden hem Mısırlı yöneticilerden ferman ve buyrultular geldiği ve bu sırada Antep'in nasıl bir idari karmaşa içinde bulunduğu anlaşılmakta idi.

Antep 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlar dolayısı ile sürekli asker, yiyecek ve malzeme vermişti. Ayrıca bölgede 1832'den 1840'a kadar süren Mehmet Ali Paşa'nın idaresi sırasında Antep tam bir savaş alanı olmuş, her iki ordunun savaş hazırlıklarına sahne olmuştu. Her iki ordu her türlü ihtiyacını asker, yiyecek vs. bu bölgeden temin etmeye çalışmıştı. Daha Mısır saldırısından önce Osmanlı Devleti girdiği savaşlar dolayısı ile mali durumu bozulduğundan halktan imdad-ı hazariye adı altında ilave vergiler almış mevcut vergi miktarlarını artırmaya çalışmıştı. çok sık yönetici değişmiş ve gelen yöneticilerden bir çoğu konularında ehliyeti olmayan kişilerdi. Halkı soyan zorla usulsüz vergi alan idarecilerle ilgili pek çok belge bulunmaktadır. kısacası Antep halkı 19. yüzyılın başında Osmanlı yöneticilerinden çok çektiği gibi arkasından gelen İbrahim Paşa'nın despot, baskıcı idaresi de Antep'ileri Osmanlı Yönetimini arar hale getirmişti¹⁹⁴. 19. yüzyılın ilk yarısı tanzimat prensiplerinin uygulanmaya başlandığı ilk yıllar olduğundan bir yönetim kargaşası her alanda hissedilmekte ve bu da büyük bir huzursuzluğa yol açmaktaydı.

192. CEVDET PAŞA, tezakir, 21-39, Yayınlayan, Cavit baysun, Ankara 1986, s.122

193. GÜZELBEY, Ay Es, s. 19-20, c 144, s. 234 Belge tarihi 1249 Safer / 1833

Haziran

194. ALTUNDAĞ Şinasi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği Idare Tarzı, Ankara 1944, s. 234

Tanzimatın ilanından sonra azınlıkların hakları daha fazla korunmaya başlanmış ve bunlar askere gitmediklerinden şehirde bulunan Ermeni azınlığı bu yüzyılın başında gittikçe güçlenmeye ve kuvvetlenmeye başlamıştı. Bunlar yabancı devletlerle irtibatlarını artırmışlar şehirde onların desteği ile çeşitli okullar, hastaneler hatta bir tıp fakültesi bile kurmuşlardı. Müslüman ve Türkler ise gittikçe ekonomik yönden zayıflamışlardı. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen Antep şehri 16. ve 17. yüzyıllardaki parlaklığını kaybetmiş olmasına rağmen hala bölgenin en önemli sanayi, ticaret, eğitim merkezi olmaya devam etmişti.

BİBLİYOGRAFYA YAYINLANMIŞ ARŞİV VESİKALAR

- I. 1321 Tarihli Halep Vilayet Salnamesi, Ayıntap Kazası
- II. GÜZELBEY Cemil Cahit - YETKİN Hulusi, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler, Gaziantep 1970

Bu kaynaktan faydalanılan belgeler:

- 1- c 87, s. 234 Belge Tarihi 1147 / 1734
- 2- c 82, s. 31 Belge Tarihi 15 Şaban 1143 / 23 Şubat
- 3- c 82, s. 102 Belge Tarihi 18 Safer 1144 / 22 Ağustos 1731
- 4- c 83, s. 195 Belge Tarihi 25 Zilhicce 1145 / 10 Haziran 1732
- 5- c 85, s. 128 Belge Tarihi 15 Cemaziyelevvel 1146 / 24 Ekim 1733
- 6- c 86, s. 28 Belge Tarihi 1146 / 1733
- 7- c 87, s. 234 Belge Tarihi 1147 / 1734
- 8- c 91, s. 238 Belge Tarihi 26 Cemaziyelevvel 1150 / 1737 Ağustos
- 9- c 93, s. 269 - 270 Belge Tarihi 10 Recep 1151 / 24 Ekim 1738
- 10- c 101, s. 246 Belge Tarihi 3 Zilhicce 1157 / 7 Ocak 1745
- 11- c 87, s. 287 Belge Tarihi 23 Zilkade 1147 / 16 Nisan 1735
- 12- c 95, s. 242 Belge Tarihi 1153 / 1740
- 13- c 136, s. 186-188 Belge Tarihi 1221 Zilkade / Ocak 1807
- 14- c 138, s. 46 Belge tarihi Rebiülevvel 1215 / Temmuz 1800
- 15- c 105, s. 48 Belge Tarihi 1161 / 1748
- 16- c 95, s. 246 Belge Tarihi 1153 / 1741
- 17- c 130, s. 221 Belge Tarihi 1194 / 1780

- 18- c 134, s. 271 Belge Tarihi 15 Cemaziyelahir 1204 / 3 Mart 1790
- 19- c 135, s. 119 Belge Tarihi 9 Zilkade 1206 / 30 Haziran 1792
- 20- c 136, s. 186-188 Belge Tarihi 1221 / 1807
- 21- c 136, s. 188 Belge Tarihi 1221 / 1807
- 22- c 138, s. 50
- 23- c 140, s. 66-67 Belge Tarihi 1238 / 1823
- 24- c 139, s. 26 Belge Tarihi 1229 / 1814
- 25- c 140, s. 57 Belge Tarihi 4 Safer 1238 / 22 Ekim 1822
- 26- c 139, s. 9 Belge Tarihi Cemaziyelevvel 1229 / Nisan 1814

III. GÜZELBEY Cemil Cahit, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 3. Fasikül, Gaziantep 1966

Bu kaynaktan faydalanılan Belgeler:

- 1- c 142, s. 300, Belge Tarihi 1810
- 2- c 143, s. 190, Belge Tarihi 1242 / 1826
- 3- c 142, s. 102, Belge Tarihi 5 Cemaziyelahir 1243 / 1827 Aralık
- 4- c 142, s. 325, Belge Tarihi 1241 Zilkade / 1826 Haziran
- 5- c 142, s. 49, Belge Tarihi 1242 / 1826
- 6- c 142, s. 105,
- 7- c 142, s. 93, Belge Tarihi Recep 1243 / Ocak 1828
- 8- c 142, s. 347, Belge Tarihi 1243 / 1827
- 9- c 142, s. 103, Belge Tarihi Şaban 1244 / 1829 Şubat
- 10- c 142, s. 110, Belge Tarihi Muharrem 1244 / 1828
- 11- c 142, s. 294, Belge Tarihi Şevval 1244 / 1829 Nisan
- 12- c 142, s. 281, Belge Tarihi Cemaziyelahir 1244 / 1828 Aralık
- 13- c 142, s. 291, Belge Tarihi Muharrem 1244 / 1829 Ocak
- 14- c 142, s. 205, Belge Tarihi 1245 / 1829
- 15- c 142, s. 112, Belge Tarihi Şevval 1245 / 1830 Mart
- 16- c 142, s. 207, Belge Tarihi Zilhicce 1245 / 1830 Mayıs
- 17- c 142, s. 269, Belge Tarihi 30 Safer 1247 / 1831 Temmuz
- 18- c 142, s. 396, Belge Tarihi 21 Safer 1246 / 1830 Temmuz
- 19- c 142, s. 63, Belge Tarihi 1245 / 1830
- 20- c 142, s. 63, Belge Tarihi 1245 / 1830
- 21- c 142, s. 2, Belge Tarihi Cemaziyelevvel 1247 / 1831

- 22- c 142, s. 24, Belge Tarihi Recep 1247 / 1831 Aralık
 23- c 142, s. 165, Belge Tarihi 1247 Rebiülevvel / 1831 Ağustos
 24- c 142, s. 353, Belge Tarihi 21 Safer 1248 / Şubat 1832
 25- c 142, s. 354, Belge Tarihi 21 Safer 1248 / Şubat 1832
 26- c 142, s. 354, Belge Tarihi 17 R 1248 / 1832
 27- c 142, s. 361, Belge Tarihi 1248 / 1832
 28- c 142, s. 350, Belge Tarihi 22 C 1248 / 1832
 29- c 142, s. 361, Tarihsiz
 30- c 143, s. 132, Belge Tarihi 1250 / 1834
 31- c 142, s. 456, Belge Tarihi Recep 1249 / 1833 Kasım
 32- c 142, s. 71, Belge Tarihi 1251 / 1835
 33- c 143, s. 99, Belge Tarihi 1252 / 1836
 34- c 143, s. 132, Belge Tarihi 1250 / 1834
 35- c 143, s. 76, Belge Tarihi 1255 / 1839
 36- c 143, s. 76, Belge Tarihi 1255 / 1839 Haziran
 37- c 143, s. 173, Belge Tarihi 1256 / 1840
 38- c 143, s. 92, Belge Tarihi 1256 / 1840
 39- c 143, s. 39, Belge Tarihi 1256 / 1840
 40- c 143, s. 188, Belge Tarihi 1256 / 1840
 41- c 142, s. 74
 42- c 143, s. 150, Belge Tarihi 6 Safer 1256 / 1840 Nisan

IV. GÜZELBEY Cemil Cahit, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri,
 2. Fasikül, Gaziantep 1966

Bu kaynaktan Faydalanılan Belgeler:

- 1- c 144, s. 87, Belge Tarihi 28 Muharrem 1258 / 1842 Şubat
 2- c 144, s. 126, Belge Tarihi 1256 Safer / 1848 Aralık
 3- c 144, s. 171, Belge Tarihi 1259 Zilkade / 1843 Kasım
 4- c 144, s. 234, Belge Tarihi 1249 Safer / 1833 Haziran

KİTAPLAR - MAKALELER

- 1- Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1966 c VI
 2- _____, " " " " c VII
 3- Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1966 c VIII
 4- _____, " " " " c IX

- 5- _____, " " " " c X
- 6- _____, " " " " c XI
- 7- _____, " " " " c XII
- 8- _____, Tezakir 21 - 39 Yayınlayan , Cavid Baysun - Ankara
1986
- 9- ALTUNDAĞ ŞINASI, 1841 Boğazlar Mukavelesi, Ankara 1939
- 10- _____, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831 -
1841, Ankara 1945, 1. Kısım
- 11- _____, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Es-
nasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı Ankara 1944
- 12- Ayni Ali Efendi, Kavanin-i Ali Osman Der Hülasa-i Mezamin-i Defter-i Divan,
İstanbul 1280 / 1863 Rebiülevvel
- 13- BERKES NİYAZI, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978
- 14- Cumhuriyetin 50. Yılında Gaziantep, 1973 İl Yıllığı
- 15- DANIŞMEND ismail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, c 4
- 16- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, c 11
- 17- Evliya Çeyebi Seyahatnamesi 9. Cilt
- 18- FINDLEY Carter V, Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, İstanbul 1994
- 19- Güzelbey Cemil Cahit - Hulusi Yetkin, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden
Örnekler, Gaziantep 1970
- 20- _____, " " " Sicilleri 3.
Fasikül Gaziantep, 1966
- 21- _____, " " " Sicilleri 2.
Fasikül Gaziantep, 1966
- 22- HALAÇOĞLU YUSUF, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan
Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991
- 23- İslam Ansiklopedisi c 2
- 24- _____ c 7
- 25- KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983, c V
- 26- Koca Sekbanbaşı Risalesi, Tercüman 1001 Temel Eser
- 27- LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1970
- 28- MOLTKE Helmut Von, Türkiye Mektupları, İstanbul 1969
- 29- Mustafa Nuri Paşa, Netayic-ül Vukuat Ankara 1980, c III - IV
- 30- _____, " " " " , c I - II
- 31- Münecimbaşı Ahmet Dede, Münecimbaşı Tarihi, Tercüman 1001 Temel Eser,
c 2

- 32- Mütercim Asım, Tarih-i Asım, İstanbul c II
- 33- ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1995
- 34- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, IRCİCA
- 35- ÖZDEGER Hüseyin, Ayıntap Livası, İstanbul 1988, c 1
- 36- ÖZKAYA Yücel, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları 1791 - 1808, Ankara 1983
- 37- SANDER Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Ankara 1993
- 38- SHAW Stanford - Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul 1983, c 2
- 39- STANLEY Lane Poule, The Life of Right Honorable Stratford Canning, Londra 1888, c 1
- 40- SOBOUL Albert, Fransız İnkılabı Tarihi, İstanbul 1969
- 41- SOLMAZ Mehmet - YETKİN Hulusi, Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz, Gaziantep 1965
- 42- SOYSAL İsmail, Fransız İhtilali ve Türk - Fransız Diplomasi Münasebetleri, 1789 - 1802, Ankara 1964
- 43- SÜMER Faruk, Oğuzlar, İstanbul 1992
- 44- TANSEL Selahaddin, Yavuz Sultan Selim, ANKARA 1969
- 45- TEKİNDAĞ Şehabeddin, Mamluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış, İ.Ü., Ed. Fak. Tarih Dergisi İstanbul 1971, s. 25
- 46- Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600 - 1908, İstanbul 1992
- 47- Yetkin Hulusi, Gaziantep Tarihi ve Davaları Gaziantep 1968